

A középkori oklevelek átírási gyakorlatának nyelvtörténeti vonatkozásai*

1. A középkori oklevelek átírási gyakorlata

1. A középkori oklevelek adatait felhasználó nyelvtörténeti kutatások egyik adottsága, hogy az oklevelek jelentős része nem eredetiben, hanem valamilyen másolatban maradt ránk. Ezt a körülményt a nyelvtudomány — amennyiben a forráskiadások lehetővé tették — mindenkor figyelembe is vette. A másolat hitelessége, az eredeti irat és a másolat keletkezése között eltelt idő, sőt önmagában már a másolás ténye is jellemzően mindig nagy hangsúlyt kapott a hangtörténeti és szótörténeti vizsgálatok érveléseiben. Mostani dolgozatomban arra szeretnék példákat bemutatni, hogy mindezek mellett olykor termékeny szemponttá válhat az átírás helyének a figyelembevétele is.

Az átírás helyének és — majd mint látjuk — egyéb körülményeinek a filológiai jelentősége Szepes vármegye középkori okleveleinek név- és nyelvtörténeti feldolgozása során merült fel bennem. Ennek megfelelően a kérdés itteni tárgyalásakor is szepesi vonatkozású okleveleket fogok bemutatni. A dolgozatban példaként előkerülő nevek esetében ezért külön nem jelölöm, hogy melyik vármegyéből valók, mert minden adatom Szepesben lévő helyekhez kapcsolódik. Ahhoz azonban, hogy az oklevélátiratok kapcsán elvégzett elemzéseimet alá tudjam támasztani, lényegesnek tartom általánosságban is áttekinteni a középkori oklevelek átírási gyakorlatának azon jellegzetességeit, amelyek a nyelvtörténeti vizsgálatok nézőpontjából is jelentőséggel bírnak.

2. Egy oklevél másolata lehet *egyszerű* vagy *hiteles másolat*. A hiteles másolatot az különbözteti meg az egyszerűtől, hogy annak készítője szavatolta a lemásolt oklevél jogi hitelét. A hiteles másolat készítésének a középkori magyar királyságban a 13. századtól kezdődően a leggyakoribb módozata az *átírás* volt. Ez azt jelenti, hogy a másolt oklevél szövegét, az ún. *átírat*-ot belefoglalták egy másik oklevél, az ún. *átíró oklevél* szövegébe. Ez nagyon gyakran az adott dokumentum teljes, szó szerinti átírását jelentette, aminek hangsúlyozására az átírt részt megelőzően az átíró oklevélben általában a (*quarum* vagy *cuius*) *tenor talis*

---

* A tanulmány az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport programja keretében készült.

est vagy az *in haec verba* kifejezéseket alkalmazták (vö. ÉRSZEGI 2009: 27–28, SOLYMOSI 2001: 155, SZENTPÉTERY 1930/1995: 7, 1942: 401). Ennek a hitelesítési gyakorlatnak köszönhetően számtalan olyan oklevél szövege is megőrződött számunkra, amelynek az eredetije az évszázadok során eltűnt vagy megsemmisült.¹

Bizonyos esetekben azonban nem volt szükség a teljes szöveg átírására, így előfordult, hogy annak csak a folyó ügy szempontjából lényeges részét, például egy megállapodást vagy egy határjárást írtak át szó szerint. Emellett az is elterjedt gyakorlatnak számított, hogy az átírás nem szó szerinti, hanem *tartalmi átírás* volt, azaz lényegében csak kivonatát adták egy korábbi szövegnek. Más esetekben, kevésbé fontos oklevelekről még ilyenféle kivonat sem készült, hanem az eljárás során keletkezett vagy az azt lezáró iratban egyszerűen csak megemlégtették, hogy a felek az okleveleiket vagy az ügyvédi megbízatást igazoló iratot stb. bemutatták (vö. SOLYMOSI 2001: 155).

Sajátos csoportját képezik az átírt okleveleknek azok az iratok, amelyek eleve belső használatra, s bizonyos értelemben eleve átírásra készültek. Ilyenek voltak a hiteleshelyhez eljuttatott királyi vagy egyéb méltóságoktól származó parancsok vagy utasítások, amelyek némelykor ugyan az eljáró hiteleshely levéltárában eredetiben is ránk maradtak, de a lefolytatott eljárás során ezeket — annak jogosságát alátámasztandó — a mandátumra vonatkozó jelentésben legtöbbször szóról szóra átírták. Ezek jelentőségére hamarosan bővebben is kitérek.

Távolabbról kapcsolódik csak a középkori oklevélátírási gyakorlathoz, de tovább növeli a másolatban megőrződött oklevelek számát, hogy a királyi kúria és a hiteleshelyek iratmegőrzésre vonatkozó gyakorlata következtében az oklevélmásolatok egy része nem is egyedi darabként maradt fenn, hanem valamilyen másolatgyűjtemény részeként. Ezek a gyűjtemények (pl. *chartularium*, *registrum*,

---

¹ Az átírás adott esetben többszörös is lehetett, azaz az átíró oklevelet a benne átírt oklevéllel együtt újra belefoglalhatták egy újabb dokumentumba. Különösen érdekes, még ha tipikusnak nem is mondható példa a többszörösen átírt oklevelekre Henrik szepesi prépost 1317-es oklevele (Df. 258686, vö. A. 4: 201), amelyben Henrik a *Sztragár* nevű birtokra és a *Fekete-erdő* nevű erdőre vonatkozóan átírta IV. László 1288-ban kelt oklevelét (vö. RegArp. 2/2–3: 397–398), amely annak idején egy vitás ügy kapcsán átírta és megerősítette László saját 1282-es oklevelét (vö. RegArp. 2/2–3: 291–292), amellyel az említett birtokok adománya megtörtént. A szepesi prépost azonban ugyanebben az oklevélben átírta III. András 1300-ban kelt oklevelét is (vö. RegArp. 2/4: 250–251), amely átírta és megerősítette Lászlónak a már említett 1288-as privilégiumát, amellyel akkor megerősítette saját 1282-es adományát. Azaz az 1282-es oklevél kétszeres és háromszoros, valamint az 1288-as oklevél egyszeres és kétszeres átírata is szó szerint belekerült az 1317-es átíró oklevélbe. Emellett a fenti 1317-es irat tartalmaz még három másik ügyhöz tartozó oklevelet is (vö. RegArp. 2/2–3: 287, RegArp. 2/4: 139–140, A. 1: 325). Ez az oklevél abban a tekintetben is különösen fontos forrás, hogy sem az 1282-es, sem az 1288-as, sem pedig az 1300-as keletű irat nem maradt fenn eredetiben, hanem csak Henriknek ebben az 1317-es datálású átírásában.

protocollum, formularium) az archiváláson túl egyben az oklevél-kibocsátó hely saját munkájának a megkönnyítését is szolgálták (vö. SOLYMOSI 2001: 155, SZENTPÉTERY 1930/1995: 244–247). De nemcsak az oklevél-kiállításra jogosult intézmények készítettek másolatokat okleveleikről. Noha jellemzően újkori gyakorlatról van szó, s így szintén nem tartoznak a középkori oklevélátíratok körébe, de egynémely középkori irat szövegét onnan ismerjük csak, hogy azt a birtokló család egyszerű formában a középkor utáni évszázadok során állagvédelemből vagy egyéb okból lemásoltatta.

2. Az átíratok nyelvtörténeti kérdései

2.1. Az átírásban fennmaradt oklevelek nyelvtörténeti forrásértéke

Az átírásban fennmaradt oklevelek nyelvtörténeti értékelése kapcsán elsőrendű kérdés, hogy a bennük található népnyelvi szórványokat az eredeti irat keletkezésének vagy az átírás korának idejére tartjuk-e mértékadó forrásnak. A problémára elsőként SZAMOTA ISTVÁN hívta fel a figyelmet a tihanyi apátság alapítóleveléről írott tanulmányában. Véleménye szerint „folyton figyelemmel kell lennünk arra”, hogy egy oklevél egykorú alakjában vagy pedig csak későbbi átíratban maradt-e fenn, hiszen az átíratok esetében számolnunk kell az átírás során keletkezett hibák lehetőségével, valamint azzal, hogy az átírók a tulajdonneveket „igen sokszor nem az eredeti írásmód, hanem saját koruk kiejtése szerint írták le” (vö. 1895: 129). Ez a vélekedés a nyelvtörténészek körében a későbbiekben is általánosan elfogadottnak mondható volt. Jó három évtizeddel később JAKUBOVICH EMIL és PAIS DEZSŐ az Ó-magyar olvasókönyv című munkájuk előszavában teljes mértékben elfogadták SZAMOTA érvelését (1929: XXIV), s végső soron hasonló közelítésmód érvényesült KNEI ZSA ISTVÁN felfogásában is. A magyar helyesírás a tatárjárásig című tanulmányában ezt úgy fogalmazta meg, hogy sohasem lehetünk bizonyosak abban, hogy egy-egy szó írása az eredeti oklevél írójának vagy az átírónak a jelölésmódját tükrözi-e. Ennek megfelelően vizsgálatai során csak eredetiben vagy olyan átíratban megőrződött okleveleket dolgozott fel, amelyek átírása 1240 előtt megtörtént, mivel utóbbiak átírt voltak ellenére mégis a tatárjárás előtti időszak írásmódját tükrözik (vö. 1928: 190).² Ettől az alapelvtől KNEI ZSA a helyesírás-történeti vizsgálatait összegző Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig című monográfiájában sem tért el, hiszen egy-egy korszak írásmódjára vonatkozóan az eredeti oklevelek mellett itt is csak korabeli másolatokban fennmaradt oklevelek adatait találjuk (vö. 1952: 14. oldal lábjegyzete).

---

² KNEI ZSA óvatosságát azonban jól mutatja, hogy ugyan az átíratban fennmaradt adatokat minden esetben az átírt oklevél keletkezési idejének helyesírására vonatkozó forrásnak tekintette, azokat mégis [ ]-lel különítette el az eredeti formában fennmaradt oklevelekből származó adatoktól (vö. 1928: 190).

Az átírt oklevelek nyelvtörténeti forrásértékének kérdését összegezve idézhetjük HOFFMANN ISTVÁNT, aki a régi helynevek vizsgálatának alapkérdései kapcsán úgy foglalta össze a problémát, hogy „[a] hiteles másolatok helynévanyaga nyelvi-névtani tekintetben jórészt az eredeti változat időszakájára vonatkozóan hasznosítható, a másolás ténye azonban a szórványok írásmódját többé-kevésbé érinthette, emiatt e dokumentumok helyesírás- és hangtörténeti szempontból differenciáltabb megítélést igényelnek” (HOFFMANN 2007: 20, kiemelés tőlem: K. R.).³

2.2. Az átírt és az átíró oklevél közötti eltérések típusai

E differenciáltabb megítéléshez szolgálhatnak alapul SZENTPÉTERY IMRE 1942-ben megjelent *A középkori oklevélátiratok hibáinak elemzése* című dolgozatának eredményei. A cím ellenére SZENTPÉTERY ugyanis nemcsak azokat az eltéréseket vette számba, amelyek „az átíratban az átírt szövegtől valami pszichikai ok következtében” álltak elő (1942: 404), azaz valóban egyszerű hibának tekinthetők. Az oklevélátiratok szövegét vizsgálva számos olyan tényezőt is feltárt, amelyek sokkal inkább adódtak a korabeli jogi írásbeliség általános gyakorlatából, mintsem az írnokok egyéni hibájából. Ennek fényében állapítja meg, hogy az eredeti oklevél és az átírat szövege közötti különbségek bizonyos összefüggésben függetlenek attól, hogy a másolat jogi értelemben hiteles-e. A későbbi mondanivalóm szempontjából nem lényegtelen a tanulmánynak az az alapvetése, hogy egy „átírat hitelesített volta” — önmagában legalább is — „nem biztosíthatja azt, hogy a másolat az átírt oklevéllel tökéletesen egyezik” (1942: 401).

Ez a munka ugyan történettudományi szempontból vizsgálja meg az oklevélátírás gyakorlatát, de azt gondolom, a kérdés nyelvészeti megközelítését is érdemes az átírás során keletkező eltérések okainak és fajtáinak tárgyalásával kezdeni. Az alábbiakban ezért SZENTPÉTERY szempontjait követve, de azt nyelvtörténeti nézőpontból kiegészítve röviden áttekintem a témakör nyelvi-filológiai vonatkozásait.

2.2.1. Helyesírási és hangjelölési eltérések

Kétségtelen, hogy a nyelvtörténeti kutatások szempontjából az okleveles szórványok helyesírási s részben hangjelölési kérdései tekinthetők a legfontosabb, ugyanakkor a legtöbb bizonytalanságot magukban rejtő tényezőknek. A probléma már az eredeti oklevelek olvasásakor is megjelenik, de még hatványozottabb, ha mindent az átírt és az átíró oklevél kapcsolatában kíséreljük meg feltárni (lásd a 2.1. pontban írottakat).

Azt gondolom, a kérdést csak akkor tudjuk a maga összetettségében kezelni, ha tekintettel vagyunk arra, hogy a korabeli Magyarország írásbelisége kapcsán a

---

³ Talán ennek a következménye az, amit SZŐKE MELINDA jegyez meg egy helyen, hogy tudniillik a hamis oklevelek mellett az átírt formában fennmaradt hiteles oklevelek vizsgálata is némi-képpen háttérbe szorult a 20. század második felének nyelvészeti kutatásaiban (2015: 18–19).

középkor végéig kiforrott helyesírásról nem beszélhetünk. KNEIÉZSA úgy fogalmaz, hogy a tatárjárás koráig a mai értelemben vett helyesírási szabályok nem léteztek, sokkal inkább csak szokásokat, nagy általánosságban követett jelölésmódokat lehet feltételezni, amelyek azonban sohasem váltak kizárólagossá (1928: 189). És az ugyan látható, hogy a középkor második felére az oklevelek írásmódja egyre egységesebbé vált (vö. KNEIÉZSA 1952: 13–14), olyasfajta következeteséget, mint ami a legújabb kori írásbeliségünk vonatkozásában többé-kevésbé megvalósul, sem a népnyelvi szórványok, de még a latin nyelvű szöveg írásmódja kapcsán sem várhatunk el (vö. SZENTPÉTERY 1942: 404).

Az oklevélátíratok hangjelölési kérdéseinek megítéléséhez hozzátartozik az a körülmény, hogy nagyon gyakran még egyetlen oklevél két különböző, nem átírt-átíró viszonyban lévő szöveghelyén is tapasztalunk helyesírási különbségeket, pl.:

1342: *Herkouych* ~ *Herkouycz* (Df. 272697); 1354: *Batizfolua* ~ *Batyzfolua* (Dl. 74819); 1383: *Mathefalua* ~ *Matheifalua* ~ *Mathexfalua* (Dl. 71275); 1433: *Alsorepas* ~ *Alsorepasch* (Dl. 63803); 1476: *Pethroc* ~ *Petrocz* (Df. 272630); 1478: *Geobelfalwa* ~ *Gewbelfalwa* (Df. 272637).

Hasonló a helyzet a több példányban kiállított oklevelekkel is. A magánjogi írásbeliségben elterjedt gyakorlat volt, hogy egy oklevelet több példányban állítottak ki, amelynek egyik példányát a kiállító hiteleshely megőrizte a későbbi bizonyítás vagy átírások készítése céljából (vö. ÉRSZEGI 2009: 27, SOLYMOSSI 2001: 153–155). Legyen az chirographum vagy csak két külön papírra kiállított azonos szövegű oklevél, ezekben még akkor is vannak helyesírási eltérések, ha azonos kéztől való a két irat. Még inkább, ha a két példányt különböző írnokok írták, s a lejegyzés esetleg nem is másolás, hanem diktálás útján történt (vö. SZENTPÉTERY 1942: 414, 421), például:

Dl. 2160 / Df. 283049: 1323/1323: *Liblo* / *Lyblo*, 1323: *Tharche* / *Tarcha*; Dl. 63688 / Dl. 5285: 1364: *Kykellew* / *Kykwlleu*; Dl. 63703/1–2: 1389: *Estphanfalua* / *Stephanfalua*.⁴

A középkori írásbeliség e sajátosságát figyelembe véve talán szükségtelen is általánosságokat megfogalmazni arról, hogy az átíratok a helyesírás tekintetében mennyiben voltak hűek az átírt szöveghez. Ha a korabeli jogi írástudók gyakorlata eredeti oklevelek kiállításakor is rendre efféle következetlenségeket mutat, akkor nem reális dolog, hogy éppen az átírás során várjunk el ettől radikálisan különböző írásgyakorlatot, valamiféle koncepciózus helyesírási aktualizálást vagy épp hűséget. Véleményem szerint, akkor járunk el a leghelyesebben, ha ezt a kér-

---

⁴ Egyes esetekben természetesen felmerülhet annak a gyanúja, hogy az ilyen eltérések olykor valós kiejtésbeli, névszerkezeti vagy lexikai különbségekre utalnak. A Dl. 63703-as oklevél két példányának eltérő *Estphanfalua* és *Stephanfalua* adatának esetében jó eséllyel erről lehet szó, s a Dl. 71275-ben olvasható, fentebb említett *Mathefalua*, illetve *Matheifalua* ~ *Mathexfalua* is talán másféle olvasatot tükröz.

dést — amennyiben lehetséges — nyitva hagyjuk, s minden esetben számolunk a nevek írásmódjának esetlegességével.

Egy oklevélátirat adatainak az átíró oklevél egészének kontextusában történő vizsgálata olykor természetesen mindezek ellenére vezethet bizonyos eredményekre. Erre példaként Muthmer szepesi prépost Ragyolc falu adásvételét hitelesítő 1278-ben kelt oklevelét említem meg, ami különösen is értékes forrássá válik a szempontunkból, hiszen mind az eredetije, mind pedig egyszeres, kétszeres és háromszoros átírása ránk maradt. Így — más esetekkel ellentétben — itt az átírási gyakorlat helyesírási vonatkozásait nem csupán a feltételezések szintjén, hanem konkrét adatokon tudjuk vizsgálni. Az említett iratban a falu neve *Rogolch* formában van leírva (Dl. 83137). Az oklevelet a birtokot megvásárló Jakab mester és testvérei még ugyanebben az évben átíratják IV. László királlyal (Dl. 83135, vö. RegArp. 2/2–3: 217–218), ahol az átíró oklevél az átírt részben a nevet az eredeti írásmóddal azonos formában *Rogolch*-ként tartalmazza, viszont a saját fogalmazású részben három szöveghelyen is a *Rogyoulch* írásmódot olvashatjuk. Azaz a király írnoke az átírás során betűhűen másolta át a nevet, viszont a saját részében már más helyesírást alkalmazott. Aztán a későbbi birtokosok kérésére 1322-ben I. Károly újra átírja, s ezáltal érvényesíti és megerősíti IV. László oklevelét (Df. 272353, vö. AOKl. 6: 120). Ebben a változatban a település neve már mindenütt *Regioulch* ~ *Regyoulch* formában szerepel: ez áll a saját szövegrészben, IV. László átírt oklevelében s a benne átírt szepesi oklevélben is. Itt az oklevélíró tehát az 1278-as átíratról eltérő módon saját helyesírási gyakorlatának megfelelően s nem az eredeti iratok megoldásaihoz híven írta át *Rogolch* és a *Rogyoulch* alakokat. Végül aztán I. Károly 1323-ban átírja saját előző évi privilegiumát (Dl. 83187, vö. AOKl. 7: 291), amiben az önálló rész a nevet nem tartalmazza, de minden korábbi irat átírásában szintén a név *Regioulch* ~ *Regyoulch* írásmódját találhatjuk.

Az átírás különböző szintjeinek írásformáit az alábbi táblázat foglalja össze:

	Muthmer szepesi prépost	IV. László	I. Károly
Dl. 83137	1278: <i>Rogolch</i>	–	–
Dl. 83135	1278/1278: <i>Rogolch</i>	1278: <i>Rogyoulch</i>	–
Df. 272353	1278/1278/1322: <i>Regyoulch</i>	1278/1322: <i>Regioulch</i> ~ <i>Regyoulch</i>	1322: <i>Regyoulch</i>
Dl. 83187	1278/1278/1322/1323: <i>Regyoulch</i>	1278/1322/1323: <i>Regioulch</i> ~ <i>Regyoulch</i>	1322/1323: <i>Regioulch</i> ~ <i>Regyoulch</i>

A fenti ügy tehát a helyesírási szempontból hű és szabad átírást egyaránt példázza. Mielőtt azonban a bemutatott eseten felbuzdulva bármiféle általánosításba

bocsátkoznánk egy-egy azonosság vagy különbség apropóján, érdemes szem előtt tartani, hogy az átírt és az átíró rész írásmódjának egyezése nem jelenti szükségszerűen azt, hogy az eredeti iratban a név biztosan másként lett volna írva. Az átíró írnok ugyanis az eredeti szövegtől függetlenül is jelölhette ugyanúgy az adott név hangsorát. Egyes hangok jelölésében a középkori gyakorlat ráadásul nem is mutat eltéréseket (vö. KNEZSA 1952: 14). És mindez természetesen fordítva is igaz: ha különbözik az átírt és az átíró rész helyesírása, az még önmagában nem bizonyíték arra, hogy az átíró helyesírási szempontból is feltétlenül hű lett volna a másolt szöveghez. Hiszen az átírt és az átíró rész névalakjainak különbsége mögött pusztán az is állhat, hogy az átíró egész egyszerűen bizonyos betűkapcsolatokat alkalmanként különböző módokon jelölt.⁵

Az átíratok helyesírásának megítélését meglátásom szerint tovább bonyolíthatja, hogy az átírt oklevél jelölésmódja esetenként részben vagy egészben mégis befolyásolhatta az átíró írnok gondolkodását. Ennek igazolására viszont a középkori forrásaink nem igazán alkalmasak. De a legfőbb ok talán nem is a tudományos módszer határait keresendő: hiába történnének ugyanis korokat és helyeket, sőt az átírás pszicholingvisztikai tényezőit jobban figyelembe vevő mikrofilológiai kutatások, hogy az átírási gyakorlat minden nyelvi vonatkozását feltárják, valószínűnek tartom, hogy abban nincs annyi általánosítható, szabály- és rendszerszerű sajátság, ami alapján bármiféle modellt létrehozható lenne. A hangjelölés viszonylagos változatossága mellett ugyanis olykor ugyanaz az oklevélírói megoldás egyaránt tűnhet következetesnek és esetlegesnek. Miként lehetne tehát biztosan eldönteni, hogy amikor 1417-ben Perényi Péter írnok átírt egy 1310-es kiadású oklevelet, befolyásolta-e az eredeti forrásának *Gorgov* írásmódú alakja abban (DI. 63630), hogy annak átírásakor az átírt részben Görgő település nevét *Gorgo* formában írta, miközben a saját fogalmazású részben öt helyen a név első magánhangzója *a* betűvel van írva (DI. 63773)? Valóban hatott volna rá az eredeti irat *Gorgov* formája? Vagy az eltérés csupán azt az esetlegességet tükrözi, ami az *a* és *o* betűk írásmódját a korban végig érinti (SZENTGYÖRGYI 2010b: 76–79).

Egy dolog azonban mindezek ellenére világosan látszik: a hangjelölést érintő eltérések az esetek döntő többségében nem okoztak semmiféle problémát az oklevél kiállítása, átírása és későbbi használata során. A kor felfogása szerint ezek — néhány kivételtől eltekintve — ugyanis nem eredményeztek olyan jellegű különbséget, amely az oklevél jogi hitelét akár kis mértékben is befolyásolta volna (vö. SZENTPÉTERY 1942: 404). S az oklevélnek mint jogi iratnak a kiállításánál kétségtelenül ez volt az elsődleges szempont. Ehhez azt is hozzá lehet fűzni, hogy az esetek egy részében valójában nyelvtörténeti szempontból is lényegtelen különbségekről van csupán szó.

---

⁵ Erre az azonos oklevélből származó adatok eltérő írásmódja kapcsán az előzőekben elegendő példát láthattunk.

2.2.2. Nem szándékos hibák

Az átírás során keletkezett nem szándékos hibák között az egyszerű íráshibáktól kezdve — mint amilyen a betűkihagyás, betűrészek kihagyása vagy a betűfelcserélés — az olvasási hibákból eredő romlott alakokon át számos típust említhetünk (vö. SZENTPÉTERY 1942: 417). Az egyszerű íráshibára lehet példa talán a szepesi anyagból az 1340>1342: *Lupmnicha* [ɔ: *Lumpnicha*] (DI. 68847) adat, míg a félreolvasásból adódóra az 1414/1414: *Sibap* [ɔ: *Swap*] (DI. 60588). Az ilyen rontásokat nyelvtörténeti szempontból azonban a legtöbb esetben figyelmen kívül hagyhatjuk, hiszen nagy részüket — ha például az adott név nem egy megfejthetetlen etimológiájú egyedi előfordulás — többé-kevésbé rekonstruálni és javítani lehet, mint az a fenti adatok esetében is látható. Ráadásul az efféle hibák nem átírt oklevelekben is ugyanolyan valószínűséggel előfordulnak. A betűkihagyás és betűfelcserélés ugyanis nem kifejezetten a másolástól függött.

Az olvasási hiba viszont jellemzően az átírás következtében állhatott elő. Ezeket olykor az átírt oklevél sérülése is okozhatta, de ugyanígy az átíró írnok számára az átírt oklevél kézírásának olvashatatlansága is. Az írnok olvasási hibája különösen a szórványok szempontjából bír jelentőséggel, hiszen a latin szöveggel ellentétben ezek esetében a szöveg értelme nem jelentett támpontot a másoló számára, így körükben az efféle hibázás aránya is magasabb. Különösen azokban az esetekben bírhatott ez nagyobb jelentőséggel, amikor az átíró maga nem ismerte az adott ügyben szereplő személyek és helyek neveit, azaz nem tudta, mit kellene olvasnia. Egyes betűk hasonlósága ($n \sim u$, $c \sim t$, $a \sim o$ stb.) ennek megfelelően bizonytalanná tehetette azok átmásolását (vö. SZENTPÉTERY 1942: 418–419).

Az olvasási, illetve a belőlük fakadó átírási hibákkal kapcsolatban a szakirodalomban egymásnak ellentmondó véleményeket találunk. Míg SZAMOTA úgy vélte, hogy az átírók gyakran már kétszáz év távlatából sem tudták helyesen elolvasni a régebbi okleveleket (1895: 130), SZENTPÉTERY azt vallja, hogy az efféle hibák forrása legritkább esetben az, hogy az írnok nem tudta kiolvasni az eredeti szöveget. Meglátása szerint ugyanis az oklevél kiadására jogosult helyeken az írnokok általánosságban megfelelően jó képzettséggel és gyakorlattal rendelkeztek akár a több száz éves iratok olvasásában is. Még a mai szemmel legnehezebben olvashatónak számító 15. századi oklevelek is főként csak a mai szemnek olvashatatlanok, a korabeli írástudók számára nem. Így arra a következtetésre jut, hogy nem az a fontos, mennyi idő különbséggel történt az átírás, hanem az, hogy hol és ki készítette azt, tudniillik az átírások pontosságának mértéke helyenként és koronként nagyon különböző (vö. 1942: 419).⁶

---

⁶ SZENTPÉTERY rangsorolása szerint a pápai átíratok voltak a leggondosabbak, de a hiteleshelyeknél is általában ügyeltek az átíratok helyességére. A legnagyobb eltéréseket e tekintetben a királyi kancellária gyakorlatában lát, ahol is például III. András udvarából meglehetősen gondatlan átírások kerültek ki (1942: 419).

2.2.3. Szándékos, de nem célzatos eltérések

A szándékos, de nem célzatos eltérések közé azok az esetek sorolhatók, ahol a szórványok nem az átírt oklevél idejében használt, hanem az átíró oklevél korában szokásos alakban, az átírt levélhez képest módosult kiejtést vagy névszerkezetet tükröztető formában kerültek átírásra. Ennek a típusnak az elkülönítése a pusztán hangjelölési eltéréseket mutató különbségektől sok esetben nem lehetséges. SZENTPÉTERY e típusra felhozott példái is egyrészt inkább helyesírási modernizálásnak tűnnek, mintsem az átírt és az átíró oklevél keletkezési ideje között bekövetkezett hangtörténeti változások lenyomatának: 1193/1406: *Hygiskeu / Hegyeskeu, Meger / Meggyer, quiescut / kweskuth, cum Vinceslov / cum Wenczelao* (1942: 421). Ezek megítélése a 2.2.1.-es alponthban elmondottak alapján kérdéses.

Az efféle változtatásokat természetesen szintén olyan esetekben tudjuk a legbiztosabban tetten érni, amikor az eredeti oklevél is a rendelkezésünkre áll. Annak hiányában csak az adott név megfelelően dokumentált változástörténete vagy más esetekben általános hangtörténeti vagy névrendszertani ismeretek alapján tűnhet fel, ha egy-egy név anakronisztikus formájában szerepel az átíró oklevélben.

SZENTPÉTERY szerint a korszakban az ilyen eltéréseket a hangjelölési ügyekhez hasonlóan szintén nem tartották lényegesnek, s nem tekintették hibának (vö. 1942: 421). Jó volna ugyanakkor azt is látni, hogy egy név megváltozásának mértéke miként befolyásolta annak átírását. Az mindenesetre áruklódó lehet, hogy nem találni tömegesen olyan példákat a középkorból, ahol a *Schreiberfalva* nevet egy átiratban a későbbi nevének *Göbölfalva*-nak írják át, de még olyan átíratot sem találtam, ahol az eredeti oklevél *Sváb* névformája az átiratban *Svábfalva*-ként szerepelne. Ennek háttérében természetesen jórészt az áll, hogy egyáltalán nem szükségszerű, hogy egy név az átírás korára nagyobb mértékben megváltozzon. Másrészt ha a név mégis jelentősebben megváltozott vagy kicserélődött, az átíró nem biztos, hogy okvetlenül élt a modernizálás eszközével.⁷ Az, hogy milyen okok állnak még ennek a háttérében, nehezen deírtható fel, de nem tartom elképzelhetetlennek, hogy bizonyos szinten túl már az eredeti irat meghamisításának a gyanúját is felvethette a névhasználat ilyen mértékű megváltoztatása.

---

⁷ Nem hiteles középkori átíratok esetében, hanem egyszerű újkori másolatokban inkább találunk ilyen megoldásokat. A Dl. 39633-as oklevélben például Göbölfalva névéhez kapcsolódóan alkothatt meg 1290-re vonatkozóan az oklevél 18. századi átírója egy *Gobloweck* formájú víznevet (1290/1701–1720: fluvium in vulgo *Gobloweck* dictum, Dl. 39633). Ebben biztosan modernizált alakot kell látnunk, hiszen sem a név története, sem pedig a korabeli írásgyakorlat egésze nem teszi valószínűvé a 13. századi használatát, különösen pedig írásba foglalását (vö. FEKETE NAGY 1930: 195. oldal lábjegyzete, valamint KENYHERCZ 2013a: 64–66).

2.2.4. Szándékos és célzatos változtatások

Noha a hamisítás esetei között is találunk olyanokat, amelyek korábbi oklevelek átírásakor megváltoztatták az eredeti oklevél szövegét, munkám célkitűzéséből adódóan az ilyen hamisítási célzattal történő módosításokat nem tárgyalom részletesebben. Ezek ugyanis jellemzően nem pusztán egy-egy név formájának vagy helyesírásának a megváltoztatására irányultak, s ha mégis, akkor sem szerencsés belőlük az oklevélátírás gyakorlatával kapcsolatban általános következtetéseket megfogalmazni.⁸

2.3. Az átírt és az átíró oklevél közötti eltérések okai

Nagy haszonnal bírhat a nyelvtörténeti kutatások szemszögéből, ha nem csupán regisztráljuk az átírás során keletkezett eltéréseket, hanem azokat a lehetséges okokkal együtt próbáljuk meg értelmezni. Az kétségtelen, hogy az átírt és az átíró oklevél közötti különbségek legnagyobb része magyarázható az egész középkoron át következtelen hangjelöléssel. Emellett azonban olyan tényezők is meghúzódnak mögöttük, amelyek nem elsősorban magát a hangjelölési gyakorlatot érintik. SZENTPÉTERY IMRE vizsgálatai alapján e tekintetben az átíratok ellenőrzésének hiányosságait, másrészt az átírói munka sablonosságát emelhetjük ki (1942: 408–412).

A középkori oklevelek kapcsán nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy azok elsősorban jogi iratok voltak, s így elsődleges funkciójuk nem a nyelvtörténeti adatok megőrzése, hanem a jogbiztosítás volt. Ennek alapján érthető, hogy az oklevél-kibocsátó helyeken a figyelem elsősorban arra irányult, hogy az átírt oklevél jogi értelemben legyen hű és kifogástalan, azaz semmilyen lényeges pontjában ne módosuljon vagy változzon meg az eredeti irathoz képest (vö. SZENTPÉTERY 1942: 405, 419–420, TÖRÖK 2011: 41). SZENTPÉTERY IMRE megállapítása szerint ennek megfelelően az ellenőrzés során „az értelem szempontjából nem fontos eltéréseket nem tekintették olyan hibáknak, amelyek az oklevél érvényét veszélyeztették volna, melyek javítása tehát szükséges” (1942: 408). Ezt támasztja alá az is, hogy nemcsak a tulajdonnévi szórványok írásmódjában, hanem még a latin szövegben is rendre előfordulnak a másolás során keletkezett eltérések, ám ezek többségükben valóban olyanok, amelyek a szöveg értelmét nem befolyásolják, pl. kötőszók kihagyása vagy szinonimára való cserélése (vö. i. h.).⁹

---

⁸ A típust hasonló megfontolásból SZENTPÉTERY is csak említi, de részletes tárgyalását az oklevélkritika körébe sorolja (1942: 404). A kérdésnek friss és alapos feldolgozását, valamint a korábbi szakirodalom összefoglalását egyébként megtaláljuk SZÖKE MELINDA munkáiban (vö. pl. 2012, 2013a, 2015).

⁹ Ha nem is nagy számban, de találni olyan példákat, amelyekből kiderül, hogy bizonyos fokú eltérésekre már olykor reflektáltak a korabeli szervek képviselői is. Elsősorban azonban csak olyankor, amikor egy eltérés egy oklevélben említett személy személyazonosságát tehetné két-

Előfordul viszont természetesen olyan eset is, amikor az értelmet zavaró hibák sincsenek javítva. Ez SZENTPÉTERY IMRE szerint „az ellenőrzés hiányos vagy felületes voltára” vezethető vissza (1942: 408, 412). Természetesen már az átírás alapjául szolgáló eredetiben is lehettek hibák vagy következetlenségek, de SZENTPÉTERY úgy látja, hogy az átírás az eredeti oklevelek kiállításánál nagyobb fokú sablonosságot mutat, így a hibázás lehetősége is nagyobb, különösen, ha többszörös átírásról van szó (i. m. 408, 410). Igaz ugyan, hogy az eredeti oklevél kiállítása is bizonyos értelemben másolás, hiszen a legtöbb esetben az eredeti oklevelek is valamilyen fogalmazvány vagy megelőző oklevél alapján készültek. Ezek a fogalmazványok azonban SZENTPÉTERY szerint sokszor egészen vázlatosak voltak, így az oklevél tisztázata és kiállítása összességében mégsem volt annyira mechanikus tevékenység, mint az átírás (i. m. 410).

3. Az oklevélátíratok vizsgálatának nyelvészeti jelentősége

1. A Szepes vármegye területén lévő birtokokat és birtokosokat érintő ügyekben nem kizárólagosan, de leggyakrabban a szepesi káptalan járt el mint erre a királytól felhatalmazott hiteleshely.¹⁰ Az itt kiállított oklevelek — más hiteleshelyekhez hasonlóan — tartalmilag két fő típusra oszthatók: bevallásokra (*fassio*) és jelentésekre (*relatio*) (vö. ECKHART 1914/2012: 112). Előzőekben a káptalan mint oklevéladó járt el az öt felkereső felek ügyében, míg utóbbiakban az adott eljárás lefolytatásában vett részt mint a hatóságok vagy bíróságok által utasított szerv (vö. BÓNIS 1964: 128). Mindkét oklevéltípus kiállításának gyakorlatához hozzátartozott más oklevelek szövegének hiteles átírata. De míg a bevallások során a felek által bemutatott vagy a káptalan által kikeresett oklevelek átírásáról volt szó, addig a jelentésekben a hatóság utasítása van többnyire szóról szóra átírva (vö. BÓNIS 1964: 129). Mielőtt azonban a szepesi káptalanban készült átíratok nyelvi- és névtörténeti elemzésére rátérnék, szükségesnek tartom néhány gondolattal alátámasztani, hogy az előző részekben ismertetett problémák ellené-

---

ségessé. Zsigmond 1432-es oklevelében a királyi ember *Nicolaus de Sthetlak* formában szerepel, amit a szepesi káptalan ugyanebben az évben kiadott jelentésében *Nicolaus de Stheplaka* alakban ír át. Zsigmond 1435-ös átíró oklevelének — amelyben átírja a szepesi káptalan, illetve az abban átírt saját oklevelét is — a felhajtott részén (*plica*) található egy feljegyzés, amiből kiderül, hogy a kancelláriai írnok jónak látta ezt a számára ellentmondásnak tűnő, esetlegesen félreértésekhez vezető kettősséget feloldani a *queratur Stetlok vel Steplaka* megjegyzéssel (DI. 12570, vö. SZENTPÉTERY 1942: 421). Árulkodó azonban, hogy az azonosítás problémája a név szerkezeti s nem hangtani vagy helyesírási eltérése miatt merül fel, hiszen a megjegyzés megfogalmazója a hangjelölés szempontjából további két írásváltozatot alkotott meg.

¹⁰ A káptalan legkorábbi említése 1209-ből való (vö. FEKETE NAGY 1934: 163), s a 13. század második feléből már nagyobb számban maradtak fenn itt kiadott oklevelek is. A joghatósága egyébként a megye határainál jóval nagyobb területre vonatkozott (vö. TÖRÖK 2011: 28–30), de én elsősorban azokat az ügyeket vizsgálom, amik a vármegye területére estek.

re mégis miben látom a hasznát az hiteleshelyeken készült átiratok, elsősorban pedig az egykorú átiratok nyelvészeti tanulmányozásának.

2. Egy korábbi írásomban már érintettem azt a kérdést, hogy az oklevelekkel foglalkozó nyelvtörténeti kutatásoknak nem csupán az a célja, hogy a bennük található népnyelvi szórványokat összegyűjtse és felhasználja, hanem az is, hogy az okleveles gyakorlatnak egyéb nyelvi vonatkozásait is feltárja (vö. KENYHERCZ 2013a). Az utóbbi években számos olyan értékes munka született (vö. többek között HOFFMANN 2004, 2007, SZENTGYÖRGYI 2010a, 2010b, SZŐKE 2013b), amelyek megerősítenek abban, hogy az adatokkal együtt az okleveles gyakorlat tágabb összefüggéseinek, valamint az oklevélírók nyelvi lenyomatának vizsgálata jelentősen hozzájárulhat a középkori magyar királyság nyelvi viszonyainak pontosabb megismeréséhez.

A szeptesi oklevelek nyelv- és névtörténeti feldolgozása okán az okleveles szórványok nyelvi közvetítettségének kérdése már jó ideje foglalkoztat. Vannak ugyanis olyan jelek, amelyek felkeltik annak a gyanúját, hogy többnyelvű területeken az egyes nyelvek presztízsének különbsége, valamint az oklevél-kibocsátó helyek gyakorlatában megjelenő normatív törekvések együttesen mintha valamilyen hivatalos névhasználat irányába mutatnának. Tegyük hozzá, hogy ezek mellett a többé-kevésbé szándékosnak tekinthető eljárások mellett az oklevelet lejegyző írnokok nyelvtudása és nyelvérzéke szándéktalanul is befolyásolhatta az oklevelek népnyelvi adatait (vö. HOFFMANN 2007: 19, 75–76, 94–95, KENYHERCZ 2013a, 2014a: 209). Véleményem szerint ennek az oklevelek megszületésének kontextusát kifejezetten számításba vevő megközelítésnek abból a szempontból van igazán jelentősége, hogy amennyiben mindezek a feltételezések igaznak bizonyulnak, akkor esetenként az okleveles szórványok sokkal kritikusabb értelmezésére lehet szükség. S nem elsősorban az olvasatok vagy a lokalizálás tekintetében, hanem abból a szempontból, hogy az okleveleknek mint jogi iratoknak a népnyelvű szavait mennyire tartjuk a korabeli nyelvi valóság tökéletesen hű lenyomatának.

Ennek bizonyítása viszont a középkorból fennmaradt forrásaink jellegéből következően nem egyszerű feladat. Az oklevelek megírásában közreműködő írástudók névformákat befolyásoló nyelvi hatását ugyanis az esetek nagyobb részében — talán csak a latinizálás kivételével — nagyon föltételelesen lehet igazolni. Véleményem szerint éppen ezért hozhat eredményeket e területen az átiratokkal való foglalkozás. Az oklevelek átírási gyakorlata ugyanis teremthet olyan nyelvi szituációt, amelyben nyomára lehet bukkanni a fent említett tényezőknek. Mivel az esetek döntő többségében nyelvi szempontból is szükségszerűen jelentéktelen eltérések vannak az átíró és az átírt oklevelek adatai között, célravezető azokra az átiratokra fókuszálni, amelyekben a tulajdonnévi szórványok tekintetében lényegesebb különbségek mutatkoznak. Ez természetesen többnyire csak akkor lehet-

séges, ha mindkét oklevél eredetiben fennmaradt, de bizonyos korlátok között akkor is, ha csak az átíró oklevél áll a rendelkezésünkre, viszont megmaradtak az ügyben kiállított egyéb oklevelek vagy oklevélátiratok, illetve ha az adott hely neve a korból egyébként jól adatolható.

3. Az oklevélátiratok között is különösen nagy figyelmet érdemelnek a hiteleshelyeken készített másolatok. Ezek kapcsán elsősorban arra a körülményre szeretném ráirányítani a figyelmet, hogy az oklevéladásra jogosult vidéki egyházi intézmények működése területileg kötött volt, azaz minden hiteleshely adott területen belül gyakorolta csak oklevél-kiállítási jogát (vö. ECKHART 1914/2012: 67–68). S noha egy-egy hely hatásköre — mint ahogy a szepesi káptalané is — sokszor több megyére is kiterjedt, ez a gyakorlat azt mindenképpen sejteti engedi, hogy az adott területre vonatkozó jogügyletekben a legtöbb információval az illetékes hiteleshely rendelkezett. Ennek következtében óhatatlanul is számolnunk kell azzal, hogy a hiteleshelyek oklevéladással megbízott alkalmazottjai — csupán a napi rutinjukból is adódóan — alaposabb ismerettel rendelkeztek a helyi birtokosok és birtokok nevével, valamint azok használatával kapcsolatosan, mint a királyi kúria egész országra kiterjedő hatásköre azt az ott dolgozóknak lehetővé tette volna. ECKHART FERENC ennek hasznát abban látja, hogy a hiteleshely előtt megjelenő felek azonosítása — mivel egy-egy hiteleshelyhez korlátozott területről érkeztek csak ügyfelek — általában nem okozott problémát (i. m. 112–113).

Természetesen a hely- és ügyismeret szerepe az eredeti oklevelek kiállításában ugyanúgy jelentős, mint a másolatok készítésekor. Továbbá a hibázás vagy bármiféle nevet befolyásoló szándékos törekvés lehetősége a helyben kiadott oklevelek esetében is fennáll. Ugyanakkor az átírás során nagyon gyakran a hiteleshely írnokának egy nem helyben készült szöveg átmásolásának a feladatát kellett elvégeznie, s ez szerencsés esetben nyelvi szempontból az okleveles gyakorlatra vonatkozóan általánosabb tanulságokkal is szolgálhat.

4. Mint ahogy azt az előzőekben már említettem, a hiteleshelyeken készült oklevelek mindkét típusa tartalmazhatott átírásokat. Míg azonban a bevallások rendre régebbi — adott esetben több száz éves — oklevelek szövegét másolták át, addig a jelentésekben azonos évből származó mandátumok vannak átírva. A továbbiakban mindkét oklevéltípusra fogok példákat bemutatni, mivel azonban a hiteleshelyi jelentések átírt részei nyelvtörténeti szempontból nagyon kevés figyelmet kaptak, szükségesnek érzem e helyen ezek jelentőségét külön kiemelni. Meglátásom szerint ugyanis ezek különösen is értékes forrásai lehetnek az oklevélíró gyakorlat megismerésének.

Jelentések olyan ügyekben keletkeztek, amelyek során a felek nem közvetlenül a hiteleshelyhez fordultak ügyükkel, s előtte tettek bevallást, hanem valamilyen úton-módon kieszközölték egy királyi parancslevelet vagy bírói megkeresést,

amivel aztán felkeresték a hiteleshelyet.¹¹ A hiteleshely ezek után megkereste a mandátumban kijelölt királyi embert, aki a megbízásnak megfelelően lefolytatta az eljárást, aminek eredményéről végül a hiteleshely jelentést adott ki (vö. ECKHART 1914/2012: 50–55, 145–146, SZOVÁK 1996: 433). Ennek a szövegét mindig valamiféle fogalmazvány alapján írták meg, amit a kiküldött királyi ember beszámolója alapján a parancslevélre készítettek el. Ez a fogalmazvány kezdetben nagyon vázlatos volt, később kezdték csak a teljes szöveget előre megírni, de minden esetben tartalmazta azokat az adatokat, amire a jegyzőnek szüksége volt ahhoz, hogy a jelentés végső szövegét megalkothassa (vö. ECKHART i. m. 82).

Egy ilyen eljárás igen rövid idő alatt lezajlott. A parancs vagy utasítás kiállításának dátumától számítva leggyakrabban két-három hét, legfeljebb két hónap volt az az idő, ami alatt a helyi szervek a jelentést tartalmazó oklevél kiállításával lezárták az ügyet vagy annak egy szakaszát (vö. ECKHART 1914/2012: 54–55). Mivel így mind a mandátum, mind az azt átíró jelentés lényegében azonos időből származik, a nyelvtörténeti szakirodalomban — még ha a forráskiadás esetleg jelöli is — nem is szokás jelezni a jelentésekben átírt mandátum adatainak átírt voltát (vö. pl. KMHsz. 1: 14). A nyelv történeti vizsgálatának nézőpontjából ugyanis nincs túl nagy jelentősége egy ilyen oklevél átírt voltának, hiszen a mandátum és a jelentés keletkezése között eltelt néhány hét vagy hónap a nyelvi-helyesírási állapot változása szempontjából valóban jelentéktelen időbeli távolság.

Az is elmondható, hogy az ilyen egykorú átírások esetében a mandátum átírt volta azért sem bír feltétlenül jelentőséggel, mert az eredetiben megmaradt oklevelek is jórészt feljegyzéseken és fogalmazványokon alapulnak. Ahhoz képest tehát, hogy egy oklevél a fogalmazvány szövegét írja át vagy pedig egy néhány napos vagy néhány hetes, de már megpecsételt oklevelét — ahogy azt SZÓKE MELINDA is megállapítja — a nyelvtörténeti kutatások számára bizonyos szempontból valóban lényegtelen különbség (2015: 19–20).

Azt gondolom azonban, hogy más összefüggésben mégis érdemes az efféle azonos korból származó átírásban fennmaradt oklevelek átírt voltát figyelembe venni. Némiképp a nyelvtörténeti kutatások imént bemutatott megállapításainak ellentmondva ugyanis azt gondolom, abból kell kiindulnunk, hogy ezek az egykorú átíratok lényegüket tekintve mégsem térnek el más átíratoktól. Attól függetlenül, hogy mennyi idő telt el az átírt és az átíró oklevél keletkezése között, ezek esetében is ugyanúgy egy más helyen, más kéztől kiállított korábbi irat szövege került bele egy újonnan szerkesztett oklevélbe.

Az egykorú átíratok éppen amiatt válhatnak hasznos forrásává az oklevélátírási gyakorlat megismerésének, mint ami miatt a nyelvtörténeti kutatások számára bizonyos mértékig érdektelenek. Ezek esetében ugyanis nem kell számolnunk

---

¹¹ Az utasítás vonatkozhatott birtokba történő bevezetésre vagy visszahelyezésre, határjárásra, illetve birtok visszafoglalására (vö. ECKHART 1914/2012: 149).

afféle nyelvi és hangjelölési bizonytalanságokkal, mint a különböző korból származó iratok átírásánál, azzal tudniillik, hogy a bennük található szórványok az átírt vagy az átíró oklevél idejére vonatkoznak-e, mert a két irat ilyen oklevelekben mindig azonos nyelvi állapotot tükröz. És ennek következtében az átírás gyakorlatának bizonyos aspektusai ugyan eltűnnek, mások azonban a különböző nyelvállapotok érintkezéséből adódó problémáktól mentesen kizárólag az átírás nyelvi szituációjára koncentrálnak vizsgálhatók.

Természetesen a hatóságok és hiteleshelyek efféle levelezése nagyobb részt szempontunkból is érdektelen, hiszen még ha minimális helyesírási vagy hangjelölési eltérések adódnak is az átíró és átírt oklevél szórványai között, ezeknek semmilyen hangtörténeti vagy névtörténeti jelentősége nincsen, s az oklevélátíratokkal kapcsolatban sem különösebben tanulságosak. Viszont a nagyobb mértékű eltérések mögött alkalmanként felsejleni látszanak azok a szándékos nyelvi törekvések, amelyek feltárásának reményében az oklevélátíratok felé fordultam. Korábban már felfigyeltem arra, hogy romlott alakok ugyan mind a helyi, mind az országos joghatóságú intézményekben készült oklevelekben előfordulnak, viszont úgy tűnt, hogy az általános emberi tényezők mellett ezeket olykor a név- és helyismeret hiánya okozhatta. Azt gondolom, hogy az oklevélátíratok összefüggésében mind az egyszerű eltéréseknek, mind pedig a hibáknak az elemzése hozzájárulhat az oklevélkiadásban közreműködő személyek helynevekről való gondolkodásának a megismeréséhez.

A problémát azonban célszerűnek tartom mindig egy-egy név történetének a kontextusában megközelíteni. A források keletkezésének és fennmaradásának körülményei miatt egyetlen oklevélátírat vizsgálata önmagában ugyanis jóval bizonytalanabb értelmezéseket tesz csak lehetővé, mintha a benne szereplő névalakot a hely más oklevelekből származó adataival együtt vizsgáljuk. Éppen ezért a továbbiakban mindig igyekszem az adott név teljes történetét figyelembe venni.

A szepesi káptalanban készült hiteles másolatok efféle vonatkozásainak a bemutatását egy olyan birtokra vonatkozó oklevelek átírásával szeretném kezdeni, amely esetében az elsődleges névforma megállapítása a szakirodalomban sem teljesen egyértelmű.

4. Néhány szepesi káptalanban készült oklevélátírat vizsgálatának tanulságai

4.1. Szedlicska ~ Szőlöske

A hiteleshelyi oklevélátíratok elkészítésének egyik leggyakoribb indoka a birtoklásra jogosító oklevelek megőrzésének a szándéka volt. A birtokosok közötti gyakori viszálykodás veszélyessé tette az oklevelek szállítását, de adott esetben az oklevél kora és a nem megfelelő tárolási körülmények is szükségessé tették azoknak az időnkénti átíratását (vö. ECKHART 1914/2012: 119). Ez történt a következő esetben is.

1313-ban Körtvélyesre való Fülöp comes „az úton leselkedő veszélyek és a békétlen idő miatt” a szepesi káptalannal átíratja azokat a tulajdonában lévő okleveleket, amelyek a Körtvélyes határában lévő, *Szedlicska* nevű földterület birtojkijogáról szólnak, s amely földterületet három évtizeddel korábban adományként kapott a szepesi vár védelmében szerzett érdemeiért (DI. 26734, vö. AOKl. 3: 287, FEKETE NAGY 1930: 195). A birtok nevének adatai az említett dokumentumok szepesi káptalan által készített átíratában a következők:

[1279]/1313: terra *Zedlychka*; 1279/1313: quendam particulam terre uni aratro sufficientem *Zedlychk[e]* vocatam (az eredetiben: *Zedlyska*, DI. 60146); 1279/1313: quendam particulam terre uni aratro sufficientem *Zedlychka* vocatam; 1290/1313: terra *Zedlichke* (az eredetiben *Scellyske*, DI. 39632) (DI. 26734, vö. RegArp. 2/2–3: 421, 2/4: 25, SZENTPÉTERY–ZSOLDOS 2008: 79–80).

Szemponunktól az teszi ezt a szokványos átíratásra irányuló kérelmet érdekessé, hogy az egyik átírt oklevélnek, III. András 1290-ben kelt iratának fennmaradt az eredetije is, de benne a tárgyalt hely nem az 1313-as átíratban szereplő *Zedlychke*, hanem *Scellyske* formában szerepel. Ez az eltérés az átíratot készítő írnok gyakorlatával kapcsolatban már önmagában is lényeges következtetések kiindulópontja lehetne, ugyanakkor az ügy tudománytörténeti értékelése különösen is érdekessé teszi ennek az oklevélnek a vizsgálatát.

FEKETE NAGY ANTAL 1930-ban feldolgozta a Petróczy család levéltárában őrzött középkori iratokat, s ehhez a munkájához kivonatot készített III. András 1290-es keletű eredeti okleveléből is. E regeszta végén említést tesz annak a szepesi káptalan által kiadott 1313-as — az ő szavaival élve — „hibás átíratáról” is, amelyben „a helynév már *Zedlychke* alakra romlott” (1930: 195). FEKETE NAGY-nak ez a megjegyzése módszertani szempontból igen figyelemreméltó tanulságokkal szolgál. Hiszen mintha akarva-akaratlanul az a gondolat állna mögötte, hogy ha eltérés van az eredeti oklevél és annak átírata között, akkor szükségszerűen az eredeti a pontos, s így a kutatásoknak is abból kell kiindulniuk, mert az átírás során keletkező eltérés mindig csak másodlagos fejlemény lehet, s ha pedig az nem magyarázható helyesírási vagy hangtani változás eredményeként, akkor a változtatást romlásként kell értelmeznünk.¹² Ennek megfelelően FEKETE NAGY a két változat közül az 1290-es eredeti oklevél *Scellyske* adatát tartotta helyesnek, amit ő *Szöllöské*-nek olvasott, s az 1313-as átíratban szereplő *Zedlychke* névformát ehhez képest romlott alaknak tekintette.

---

¹² Az eredeti oklevelek efféle értékelése természetesen reális tapasztalatokon alapszik. Azon túl, hogy a korábbi részekben említett nem szándékos vagy szándékos eltérések sok esetben az átírás korának a nyelvi lenyomatát tükrözik, valóban nem mérhető össze azoknak a másolatoknak a száma, amelyek hibákat javítanak, azokkal, amelyek hibákat vétének, azaz úgynevezett romlott alakokat tartalmaznak. Azt viszont érdemes szem előtt tartani, hogy az adatok mechanikus megközelítése néhány esetben téves következtetések alapjául is szolgálhat.

Azonban FEKETE NAGY a négy évvel később megjelent máig alapműnek számító Szepes-monográfiájában, amihez már kiterjedtebb anyaggyűjtést végzett, mint az idézett regeszta elkészítéséhez, elbizonytalanodni látszik e tekintetben. A birtok bemutatásakor azt írja ugyanis, hogy Erzsébet 1279-es eredeti oklevelében és annak 1313-ban átírt változatában a név *Szedliska* formában szerepel, III. András 1290-es megerősítő levelében viszont a *Szöllöske* névforma fordul elő. Megemlíti ugyan a név továbbélését, a véleménye szerint ezektől nagyon eltérő 1498-as *Szedleczfalva* és az 1780-as *Szedlicska* adatokat is, de végül mégis nagyon óvatosan fogalmaz, mégpedig azt írja, hogy a név „eredeti alakját nagy biztonsággal megállapítani nem tudjuk” (FEKETE NAGY 1934: 116–117). Ennek megfelelően a névmutatóban az adott birtokot *Szöllöske* és *Szedliska* formában is feltüntette.

Én azonban azt gondolom, hogy a kisszámú rendelkezésre álló adat ellenére ebben a kérdésben mégis fogalmazhatunk bátrabban, hiszen minden jel szerint éppen III. András eredeti oklevele közli romlott formában a nevet, amit aztán az átírat készítése közben a szepesi káptalan írnoka egész egyszerűen kijavított. Ennek a hátterében egyébként ebben az esetben talán nem a helyismeret volt a döntő tényező, hiszen *Szedlicska* a 14. század elején egy megyei viszonylatban jelentéktelen, egy ekealjnyi lakatlan földterület volt, aminek a neve a káptalani munka során elsőként talán csak ekkor, Fülöp okleveleinek 1313-as átíratásakor került elő. Az tűnik inkább hihetőnek, hogy a káptalan alkalmazottja a rendelkezésére álló információk alapján javította az 1290-es oklevél feltételezhetően romlott *Scellyske* alakját. Az átírás során ott volt ugyanis előtte négy másolásra váró irat, amiből három *Szedlicska* formában tartalmazta a nevet, s mivel épp az adományozott birtok nevééről volt szó, nem lehetett kérdéses, hogy a kétféle névforma denotátuma ugyanaz a földterület volt. Sőt, az úgy helyi vonatkozásaiból adódóan gyanú esetén akár könnyen utána is járhatott az ellentmondásnak, mielőtt javította volna a hibás *Scellyske* névalakot *Zedlychke*-re.¹³

A III. András oklevelében szereplő hiba egyébként többféleképpen is magyarázható. Azt, hogy a kiállításának melyik szakaszában keletkezett a rontás, meghatározni nem lehet, hiszen az adomány megerősítésének kérelmezésétől kezdve a fogalmazványon át a megpecsételt iratig bárhol előállhatott. Egyrésztől nem kizárt, hogy valamelyik munkafázis átírása során következett be, hiszen a *Scellyske*

---

¹³ Az, hogy a szepesi káptalan írnoka félreolvasta volna III. András oklevelében a *Scellyske* alakot, s lényegében tévedésből másolta volna azt át helyes formájában — még akkor is, ha a többi oklevél alakja befolyásolta is a gondolkodását — nem valószínű. Az 1313-as iratban szereplő *Zedlychka* egyértelműen tudatos javításnak tűnik. S ugyan nem a nevek írásmódját érinti, de az átírt és az átíró oklevél megbízhatóságának vizsgálatakor talán érdemes azt is figyelembe venni, hogy III. András eredeti oklevelében a keltezés szövege hibásan lett megfogalmazva, de ezt a rontást a szepesi káptalan átírata szintén korrigálta (vö. RegArp. 2/4: 25).

alapján rekonstruálható *Sedlyske második betűje a kor írásmódja alapján olvasható *c*-nek, különösen akkor, ha a hibát vétő írnok a *dl* betűkapcsolatot *el* betűkapcsolatnak értelmezte. Másrészről az efféle feltételezések bizonytalanságát jelzi, hogy esetünkben az sem zárható ki, hogy a hiba közvetlen előzménye nem is az íráskép volt, hiszen a *Szedlicské*-ből nemcsak írás, hanem hallás útján is előállhatott a *Scellyske* adat. Akár például az oklevél alapjául szolgáló feljegyzés vagy fogalmazvány készítésekor, de akkor is, ha a végül megpecsételt szövegváltozatot a fogalmazvány alapján esetleg diktálás útján jegyezték le. Azt gondolom azonban, hogy e kérdés nyugodtan nyitva hagyható. Az eset tanulságai sokkal inkább a szepesi káptalan által történő javításból adódnak, mintsem a hibázás lehetséges okainak a feltárásából.

A feltételezésem alátámasztására, miszerint a birtoknak nem létezett *Szőlöske* névváltozata, szükségesnek tartok további szempontokat is megemlíteni.

Egy *Szőlöske* nevű földterület léte — amennyiben azt a *szőlő* növénynévre vezetjük vissza — a Szepességben nem valószínű. A vármegye északi fekvéséből adódóan ugyanis sohasem volt jellemző a területén a szőlőtermesztés.¹⁴ Ennek ellenére — akár mint vadszőlő — természetesen még állhatna a névadás motivációjának a hátterében, ám a *Scellyske* névforma egyedisége, a szepesi káptalanban készült átirat egyértelmű javítása, a birtok egyéb korabeli adatai és a továbbélése együttesen már kétségessé teszik az 1290-es *Scellyske* írásmódú adat hitelét. Ezenfelül annak *Szőlöske* formában való olvasása már önmagában sem problémamentes. FEKETE NAGY ANTALLal ellentétben én azt gondolom, hogy a III. András oklevelében feltűnő betűsor leginkább *Szelliske* formában olvasható, ami viszont így már nem hozható összefüggésbe a *szőlő* növénynévvel. A *szőlő* szó etimológiáját és régi, valamint tájnyelvi előfordulásait, továbbá a *Szőlös(ke)* típusú helynevek korabeli adatait megvizsgálva azt láthatjuk ugyanis, hogy a növénynévben és a belőle származtatható helynevekben a második szótag magánhangzója soha nem volt *[i]* (vö. az EWUng. és az OkISz. vonatkozó szócikkeinek adatait, valamint ÉGETŐ 1980: 74–75). A *Scellyske* második szótagjában az *y* betű a korszak hangjelölése alapján viszont csak így olvasható (vö. KNEZSA 1952: 39, 51–54). Ebből adódóan FEKETE NAGYnak a nyilvánvalóan a növénynévtől inspirált *Szőlöske* olvasatát sem lehet elfogadni.

---

¹⁴ Ha a szőlő mint növény elő is fordult a középkori Szepes vármegyében, egyáltalán nem lehetett jellemző, hiszen a területre vonatkozó középkori oklevelek és az *Urbaria et conscriptiones* című levéltári gyűjtemény újkori anyagának tanulmányozásakor rendre azt találjuk, hogy a szepesi birtokosoknak nem helyben, hanem a mai Tokaj-hegyaljai borvidék szőlőhegyein voltak szőlőik. ÉGETŐ MELINDA A középkori szőlőművelésünk kérdéséhez című tanulmányának adatai sem utalnak ennek az ellenkezőjére (1980: 74–75). A középkor utáni viszonyokra vonatkozóan érdemes még Bél Mátyás 1730 körül keletkezett írását idézni, amiben azt olvashatjuk, hogy Árva, Turóc, Liptó, Szepes, Sáros és Máramaros megyék kivételével hazánkban mindenütt természetnek szőlőt (idézi ÉGETŐ 2001: 538).

Ezek mellett azonban érdemes megfontolni azt is, hogy III. András oklevelének *Scellyske* adata mögött nemcsak hibát lehet keresni, hanem felmerülhet az a megoldás is, hogy az egy valóban használatban lévő névváltozatot tükröz. Nem kizárt ugyanis, hogy az elsődleges *Szedlicská*-ból a szláv nyelvekben szabályos szó belseji *dl > ll* hangváltozás eredményeként állt elő a *Szelliska* névvariáns. Ám a tendencia területi kötöttségei miatt a Szepességben egy ilyen változás nem valószínű (vö. KNIEZSA 1943: 229). Ugyanez a *Szedlicska > Szelliska* változás asszociációs változásként a magyar nyelvű használatban is végbemehetett (vö. BÁRCZI 1958: 142, de l. még az ilyen hasonulásra a TESz.-nek éppen a *szőlő* szócikk alatt említett példáit is). Ezt viszont egyetlen bizonytalan helyességű adat alapján — különösen a fentebb bemutatott egyéb tényezők fényében — nem lehet igazolni.

Az elmondottakat figyelembe véve azt gondolom, nagy bizonyossággal kijelenthető tehát, hogy *Szölöske* nevű birtok nem létezett a középkori Szepes vármegyében. Továbbá az is valószínűsíthető, hogy a *Szedlicska* névnek — legalábbis az írásbeliségnek a szintjén — nem létezett *Szellicska* fonológiai variánsa sem. Úgy vélem, a szepesi káptalan 1313-ban kiállított oklevelében inkább arra látunk példát, hogy az 1290-es királyi oklevél íráshibáját az azt átmásoló írnok az átírás során a nyelvi valósághoz igazítva egyszerűen javította. Mindez pedig azt szemlélteti, hogy — mivel az oklevélátíratokat többségükben valóban nem feltétlenül szolgálai, betűhív módon készítették — az átírás bizonyos esetekben nemhogy szükségszerű romlást eredményezett volna, hanem éppen javította az eredeti oklevél esetleges hibáit.¹⁵

A következő alpontokban részletezett négy oklevélátírat eljárás módja további, az itt látottaknak részben ellentmondó, de azokat mégis inkább kiegészítő adalékokkal szolgálhat a kérdéskör nyelvtörténeti vonatkozásainak feltárásához.

4.2. Leszkovány ~ Leszkóc

Ahhoz, hogy az átírási gyakorlat egy újabb sajátosságát be tudjam mutatni, elengedhetetlen annak a tisztázása, hogy nevezték-e az Igló délkeleti határában fekvő Leszkovány települést a középkorban *Leszkóc*-nak.

A település neve elsőként a 14. század húszas éveiben bukkan elő. A legelső ismert előfordulása egy 1327-es ügyre vonatkozó oklevélben található. Ez az irat eredetiben nem maradt ugyan ránk, viszont létezik három egymástól független tartalmi átírása is. A település neve az 1351-ben készült kivonatban *Kyskohan* [ɔ: *Lyskowan*] (DI. 2460), az 1414-esben *Lyskoan* ~ *Liskoan* (DI. 74868/1–2), míg az 1417-es változatban *Leskowan* (DI. 74868) formában olvasható (vö. még AOkl. 11: 45–46). A név egy 1328-as eljárás során is előkerül, ám ez az oklevél

---

¹⁵ Hasonlóra mind a latin, mind a népnyelvű szövegrészekre vonatkozóan SZENTPÉTERY IMRE is hoz példát a korábban már tárgyalt tanulmányában (1942: 419).

is elveszett, s csak egy 1725-ös átirat őrizte meg a szövegét. Itt a név *Lizknan* [ɔ: *Lizkuan*] alakban fordul elő (DI. 25787, vö. AOkI. 12: 88).

A később keletkezett másolatok ellenére azt gondolom, névszerkezeti szempontból mind a négy átirat híven tükrözi a település 14. század eleji névformáját. Nem lehet ugyanis véletlen, hogy az 1327-es keletű irat tartalmi átírásai egymástól függetlenül mind ugyanazt a névformát tartalmazzák. Különösen Gilétfi Miklós nádor 1351-es tartalmi átírásának romlott formája lehet árulkodó e tekintetben. Az oklevélben szereplő hibás *Kyskohan* írásmód véleményem szerint utalhat arra, hogy az eredeti oklevélben — esetleg jelentéktelen hangjelölési eltérésekkel — **Lyskowan* alaknak kellett lennie, hiszen az átíró hibázása azt sejteti, hogy egyáltalán nem ismerte a nevet. Ennek megfelelően pedig nem feltételezhetjük, hogy más névváltozatot választott volna, mint ami az eredeti oklevélben szerepelt. Ráadásul az átírt és az átíró oklevél keletkezésének időbeli közelsége ebben az esetben szintén azt valószínűsíti, hogy nem egy régebbi névformát kell a rontott adat mögött keresnünk.

Hasonló módon szolgálja az eredeti névforma rekonstrukcióját az 1725-ös átirat rontása is. Az itt előforduló *Lizknan*-ban az *u* és az *n* betűk összekeverése amellet, hogy egyszerű betűfelcserélés is lehet, jelezheti azt is, hogy a 18. századi másoló ismét csak betűhíven másolta a 14. századi oklevelet, s összekeverte annak két hasonló betűjét, azaz az eredeti iratban ugyancsak a **Lizkuan* névalak szerepelhetett.

E közvetett bizonyítékokat támasztja alá, hogy alig két évtizeddel későbből már maradt ránk eredeti oklevélből származó adatok is, amelyek legfeljebb az első szótag magánhangzójának minőségében térnek el ezektől.¹⁶ Ennek megfelelően a település elsődleges neveként a *Leszkován(y)* ~ *Lizskován(y)* névformát kell feltételeznünk.

Mindezt azért tartottam fontosnak előrebocsátani, mert jó száz évvel később, a 15. század középső harmadában a hely nevének már többféle változata is adatolható. Egy-egy oklevélben felbukkan a magyaros *Stokfalva*, illetve németes *Stockendorf* is, s ugyancsak ebből az időből adatolható az elsődleges *Leszkován(y)*-hoz közvetlenebbül kapcsolható *Leszkóc* alak is. Az adatok tanúsága alapján azonban az okleveles gyakorlatban továbbra is a *Leszkován(y)* ~ *Lizskován(y)* marad a domináns névváltozat.¹⁷

E három új névvariáns közül a *Leszkóc* megjelenése az, amelyik a legtöbb problémát veti fel, noha e névforma létrejötte névtani-hangtani szempontból nem

---

¹⁶ Vö. DI. 74816, DI. 74823, DI. 63707, DI. 74849.

¹⁷ Vö. 1439: *Stokondorf*h (DI. 74905), 1464: *Stokfalwa* a. n. *Lyskowan* (DI. 74919), 1466/1466: *Leszkowcz* (DI. 74920 és Df. 262863). A további *Leszkován(y)* ~ *Lizskován(y)* adatokhoz lásd DI. 74916, DI. 74916, DI. 74922, DI. 74920, DI. 74922, DI. 74923, DI. 74925, DI. 74926, DI. 74926, DI. 74938, DI. 74939, DI. 74944.

tűnik lehetetlennek: a szláv előzményre visszavezethető *-óc* végű helynevek nagy száma miatt Szepes vármegyében és a környező területeken analógiás hatásra egy már kialakult név is könnyen felvehetett ilyen alakot (vö. KENYHERCZ 2014a). Elméleti szempontból a *Leszkovány* > *Leszkóc* változás tehát a szó végi formáns cseréjével meggyőzően magyarázható lenne. De mielőtt egyetlen adatból messzeemenő következtetéseket vonnánk le, érdemes tüzetesebben is megvizsgálni e név-változat feltűnésének a körülményeit.

1466-ban Pálóci László országbíró meghagyja a szepesi káptalannak, hogy egy Dorholcz Pál nevű kassai lakost Leszkovány egész birtokba és Csépánfalva egy jobbágytelkébe iktassanak be, amire válaszként a szepesi káptalan jelenti, hogy egyes birtokosok a beiktatásnak ellentmondtak, mire a káptalan a feleket megidézte (Dl. 74920, vö. IVÁNYI 1917: 65–66). A mandátum sajnos eredetiben nem maradt fenn, de az azt átíró káptalani jelentést két minimális különbséget mutató példányban is elkészítették, s a település neve mindkettőben *Lezkowcz* írásmóddal fordul elő (vö. Dl. 74920 és Df. 262863).¹⁸ Így feltételezhetően — esetleg jelentéktelen helyesírási különbségekkel — az eredeti oklevélben is ez szerepelt. Annál is inkább valószínűnek tűnik ez, mert az átíró oklevelek a jelentés nem átíró részében már nem ezt, hanem a *Leszkován(y)* formát rögzítik több szöveg helyen is (*Lekowan* [c: *Leskowan*] ~ *Leskowan*, Dl. 74920, illetve *Lezkowan*, Df. 262863). Az átírt és a saját rész névhasználatának efféle eltérése, azt gondolom, különben nem lenne indokolt.

A *Szedlicska* név tárgyalásakor látott gyakorlathoz képest itt teljesen más megoldást láthatunk. Az átírást készítő ebben az esetben ugyanis nem javította az országbírói megkeresésben — véleményem szerint hibásan — szereplő névalakot, hanem híven átírta azt. Viszont az oklevél saját szövegezésű részében annak talán a helyben elterjedt és ismert formáját használta, s nem azt, amit a mandátum tartalmazott.

Erre a kettősségre egyébként többféle, de egymást mégis kiegészítő magyarázat is adható. Elképzelhető, hogy a jelentés kiállításakor ezt az eltérést nem tekintették hibának, hanem mind a *Leszkóc*, mind a *Leszkovány* formát a jogbiztosítást nem veszélyeztető, hiteles alaknak tartották. Ez még abban az esetben is tartható hipotézis, ha a *Leszkóc* névnek helyben esetleg nem is volt tényleges használata, hiszen a két névforma tövének egyezése — a latinizált formákhoz hasonlóan — végső soron lehetővé tette a hely azonosítását. Mivel azonban az okleveleket létrehozó írástudók nevekről való gondolkodását ilyen mértékben nem ismerjük, valamelyest egyszerűbb megközelítésnek látom azt, hogy a megpecsételt oklevelet leíró írnok talán túlságosan is becsben tartotta az országbíró oklevélét, s a parancs hitelességének megőrzése érdekében inkább nem javította ki az átírás során a *Leszkóc* névformát. A problémát tovább árnyalja, hogy a reláció

---

¹⁸ Mivel a két oklevél írása azonos kéztől való, ennek talán itt mégis túl nagy jelentősége.

saját részének a névhasználata vélhetően már a fogalmazványban eldőlt, azaz az oklevél végső változatát lejegyző írnok szerepe — amennyiben különbözött a fogalmazvány elkészítőjétől — e tekintetben kevésbé jelentős, mint az a Szedlicska birtok iratait egybemásoló oklevél javításának háttérében sejthető volt, hiszen itt az írnok mind az utasítást, mind a jelentés fogalmazványának a szövegét híven átírta. S ebben az esetben a tudatosság szempontjából valóban más megítélés alá esik a megoldása.

A tárgyalt adat egyedisége még inkább nyilvánvalóvá válik annak a fényében, hogy Dorholcz Pál ügyének folytatásaként 1467-ben már az eredetiben fennmaradt országbírói oklevél és annak a helyben készült átirata is egyaránt *Leszkován(y)* formát tükröz (1467: *Lezkoan*, Df. 262840, illetve 1467/1467: *Lezkoan*, Dl. 74926).

Ugyanakkor mégsem árt óvatosnak lenni a *Leszkóc* névváltozat kizárását illetően. 1564-ben egy dikális összeírásban ugyanis a települést *Monioros alias Leczkocz* (KENYHERCZ 2014b: 240) formában említik. Ez az adat az összeírás egészét tekintve elég megbízhatónak tűnik, nincs arra utaló jel, hogy az összeíró más esetekben is költött volna neveket, s nem szerepelnek egyébként hibás alakok sem az iratban, összességében pedig névmagyarosító szándékokat sem fedezhetünk fel a munka mögött. Ha áttételesen is, de ez az említés feltételezhetővé teszi, hogy a 16. század közepén — s talán már korábban is — létezhetett *Leszkóc* névváltozata is a településnek. Az viszont, hogy ezt követően egyéb 16–17. századi forrásokban ismét kizárólagossá válik a *Leszkován(y)* forma (vö. i. h., illetve KENYHERCZ 2015: 200), azt is mutatja, hogy az elsődlegessé — legalábbis az írásbeliségben — sosem vált. E tekintetben talán érdemes még megemlíteni, hogy a 18–19. század fordulóján újra adatolható a *Leszkóc* névvariáns is. Ezt tükrözi az első katonai felmérés *Leskócz* vel *Leskowian* vel *Leskoviani* felirata, illetve Lipszky *Leszkovján* vel *Leszkófalva* adatának második része szintén takarhat egy *Leszkóc* ~ *Leszk(ó)falva* névpárt (vö. KENYHERCZ 2014a: 215–222).

Mindezek ellenére én az 1466-os adatot saját kontextusában mégis inkább egyéni leleménynek, s nem valóban használt formának tartanám. A káptalan által fogalmazott szövegrész, valamint az ügy további adatai ezt elég egyértelművé teszik számunkra. Bár hangsúlyozni kell, hogy ez az eljárás mód — ha nem a birtok nevének történetére, hanem az oklevélíró nyelvi hatására figyelünk — mindentől függetlenül mutathatja akár azt is, hogy a másolatot készítő írnok nem tévesztésnek, hanem szinonim és érvényes alaknak tartotta a *Leszkóc* alakot, s ezért nem javította az átírt részben *Leszkován(y)*-ra. Ezt nem lehet teljes mértékben kizárni, hiszen adott esetben nem lehetetlen, hogy bizonyos névváltozatok elterjedtségük vagy alacsonyabb presztízsük miatt évszázadokon keresztül nem kerültek bele az oklevelekbe, hanem rejtve maradtak az írásbeliség előtt (vö. HOFFMANN 2007: 115). Jóval bonyolultabb problémával állunk tehát itt szemben, mint Szedlicska esetében.

További vizsgálandó kérdés az is, hogy ha mégsem valós névhasználat, akkor mi állhatott az országbíró utasításában található tévedés hátterében. Ha feltételezzük, hogy a településnek nem létezett *Leszkóc* névváltozata, s az oklevél megfogalmazója valójában a helynév ismeretének hiányában tévedett, számításba vehető-e, hogy a hibázását más *Leszkóc* nevek ismerete befolyásolta?¹⁹ Ha így is volt, nehéz lenne bizonyítani, hogy más létező neveknek és általában az *-óc* végű neveknek az analógiás hatása valóban eredményezhetett-e efféle — ahogy SZENTPÉTERY nevezi az ilyesmit — oklevélírói okoskodást (1942: 420) az országbírói hivatalban. Ebből a szempontból viszont talán nem lényegtelen momentum, hogy abban a Pálóci-féle oklevélben, ahol a *Leszkóc* is felbukkan, a Csépanfalvára vonatkozó *Czegan* is egyedi adat. Az oklevélben a *Czeganfalwa* mellett a birtok említése ugyanis *in dicta Czegan* formában is előfordul. S noha ellipszissel akár létrejöhetett volna hasonló forma a valós névhasználatban is, ezen kívül nincs arra adatom, hogy a név ebben a formáns nélküli alakjában máskor is előfordulna.²⁰ Messzire vezető kérdés lenne tehát, hogy ezeknek a hátterében egyszerű hibázás, más nevektől befolyásolt tévesztés vagy tudatos eljárás húzódik-e meg. Viszont két egyedi, más adatokkal nem igazolható névforma egy oklevélben belül együttesen már felveti annak a gyanúját, hogy csak az országbírói oklevél lejegyzőjének tollán lett *Leszkovány*-ból *Leszkóc*, illetve *Csépanfalva*-ból *Csépan*.

Végezetül mindenképpen ki kell térnem arra is, hogy a szlovák nyelvű helytörténeti és onomasztikai szakirodalomban vélhetően Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke című munka szövegközlése nyomán egy 1277-es oklevél 1308-as átíratának *Leskoch* adatát tekintik e település első előfordulásának (vö. RegArp. 2/2–3: 181–182).²¹ Amennyiben az adatnak az azonosítása helytál-

---

¹⁹ Egy nagyon felületes gyűjtés alapján is kiderül, hogy Zemplénben és Zólyomban egy-egy, Trencsénben pedig két ilyen nevű település is ismert a 15. századból, amelyek nevével ráadásul más ügyekben akár találkozhatott is az írnok (vö. Cs., valamint MAKSAY 1990 és ENGEL 2001 vonatkozó neveit). Ezek neve ráadásul etimologikusan is összefügg a szepesi *Leszkovány*-al (vö. FNESz. *Leszkovány*).

²⁰ A *Csépan* névalak létrehozásának hátterében persze ugyanúgy meghúzódhat más nevek analógiás hatása.

²¹ Ez a téves azonosítás a szakirodalmi hivatkozások alapján a *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku* című lexikon második kötetének *Lieskovany* szócikkére (KROPILÁK szerk. 1977: 156) vezethető vissza. A tévedésben könnyen közrejátszhatott a két hely közelsége, etimológiai kapcsolata, valamint talán az is, hogy SZENTPÉTERY a kérdéses szövegrészt *in montem Leskoch* helyett tévesen *in Leskoch* formában közli (RegArp. 2/2–3: 182, vö. Df. 262658). A fenti lexikon *Leszkoványra* vonatkozó adatainak megbízhatatlanságát jelezheti az is, hogy a szerkesztők egy 1332-es *Stoyk* adatot is e helyhez kapcsolnak, ami a név későbbi változatai alapján akár helyes is lehetne, de a település nevének kronológiája és az oklevelek szövegének tanúsága alapján az 1332-es *Stoyk* szintén nem tekinthető *Leszkovány* település említésének. Noha a lexikon adatának a forrását nem tudtam azonosítani, a *Stoyk* név rétt elnevezéseként a 14. század harmincas éveitől valóban előfordul a Szepességben, ráadásul közel *Leszkoványhoz*, de

ló lenne, az előzőekben elmondottak mind érvényüket vesztenék, hiszen ha a település neve már két egymástól független és időben távoli oklevélben is előfordul *Leszkóc*-ként, akkor az már inkább arra utal, hogy a középkorban a névnek a *Leszkovány* mellett párhuzamosan volt *Leszkóc* formája is. Az azonban a hivatkozott oklevél szövegéből egyértelműen kiderül, hogy a *Leszkóc* név itt nem a tárgyalt településre, de még csak nem is a településnév esetleges előzményének tekinthető természeti névre vonatkozik, ugyanis az iratban szereplő határleírás alapján az 1277-ben említett *Leszkóc* nevű hegy és folyó éppen a Hernád másik oldalán található, mint Leszkovány település, s ráadásul a *Leszkóc* víznév biztosan azonosítható a középkorban egyébként máskor *Monyorós*-nak nevezett patakkal, amit ma *Rudniansky potok*-nak hívnak (vö. ŠMILAUER 1932: 395, ŠTEVÍK 2007: 11–12). S mivel ez a patak nem Leszkovány határában folyik, hanem egészen máshol, nem tekinthető a településnév előzményének.²² Arról lehet pusztán szó, hogy a környék természeti adottságai e növénynévre visszavezethető helynevek esetében egymástól jórészt függetlenül teremtették meg a névadás motivációját (vö. FNESz. *Leszkovány*).

Összegzőképpen elmondható, hogy az egyetlen erre utaló okleveles adat alapján — különösen annak átírási körülményeit is figyelembe véve — nem bizonyítható, hogy a tárgyalt települést a középkorban nevezték *Leszkóc*-nak. Azonban a névváltozat hangtani jellege és a település nevének későbbi előfordulásai alapján érdemes ezt az adatot is nagyon körültekintően kezelni. A szepesi káptalan átírási gyakorlatára vonatkozóan azonban az eset mindettől függetlenül szolgál tanulságokkal. Jól példázza ez ugyanis azt a helyzetet, amelyben egy oklevélátírat annak ellenére tükrözi híven az átmásolt oklevél névformáját, hogy a saját fogalmazású részben ettől különböző, de a helyi névhasználatnak és hivatali gyakorlatnak vélhetően inkább megfelelő változatot alkalmaz. E gyakorlat megerősítésére, s egyben árnyalására érdemes azonban figyelembe venni egy másik névre vonatkozó, de szintén 1466-ban keletkezett oklevélátírat nyelvi jellegzetességeit.

4.3. Szalóba ~ Szalóka

A Márkusfálvától délkeletre fekvő Szalóba települést elsőként 1345-ben említi egy oklevél *Zalaba* formában (DI. 74805).²³ A név a 15. század közepéig — a máso-

---

szintén a Hernád másik oldalán Zlop birtok határában (vö. DI. 74798, AOkl. 22: 375–376, valamint DI. 67404).

²² A határjárás alapján hasonló megállapításra jut PETER LABANC is (2015: 237). A pontosság kedvéért megjegyzendő még, hogy a nevet hegy nevéként csak az interpoláltak tekinthető 1308-as másolatban említik, a hitelesnek tartott 1337-es és 1382-es átíratok csak folyóként utalnak rá (vö. RegArp. 2/2–3: 182).

²³ A név olvasatával kapcsolatban felmerülnek problémák. A 14–15. századi adatok ugyanis *Zaloba* és *Saloba* írásmódot egyaránt tükröznek, olykor még egy oklevélben belül is (vö. DI. 74816). S mivel a *z* és az *s* betűk használata hangértékük tekintetében a korban egyébként nagy következetességet mutat, nehéz megítélni, hogy az egyes adatokat hogyan kell olvasni. A *z* ugyanis

dik szótag magánhangzójának esetleges minőségi változásától eltekintve — meg is őrzi ezt az alakját (vö. Dl. 74816, Dl. 74823, Dl. 74849, Dl. 74877). V. László király 1456-os oklevelének a szepesi káptalan által 1457-ben készített átírásában viszont felbukkan a *Saloka* névforma is (Dl. 74916). Az eredeti iktató parancs nem maradt fenn, viszont a káptalan jelentése két példányban is ki lett állítva, s szempontunkból nem lényegtelen, hogy közülük csak az egyikben szerepel ez a forma, a többszöri előfordulás mellett ebben is csak egyetlen helyen, azaz a *Saloka* itt könnyen magyarázhatónak tűnik a másolatot készítő írnok figyelmetlenségével: a királyi oklevél átírásakor az írnok egy alkalommal elírhatta a kor írásmódjában nagyon hasonló *b* és a *k* betűket. Mivel azonban az oklevél írásmódjában a *b* és a *k* betűk meglehetősen hasonlítanak egymásra, az is könnyen elképzelhető, hogy a *Saloka* olvasat mögött valójában *Salobá*-t kell keresnünk. Hasonló írásmódú betűk esetében talán egyébként is helyesebben járunk el akkor, ha afelől közelítünk egy olvasathoz, hogy mit akarhatott odaírni az írnok. Azért látszott érdemesnek mégis előjáróban megemlíteni ezt a bizonytalan olvasatú adatot, mert rámutat arra, hogy mi állhatott a későbbiekben is e terület *Szalóka* néven történő felbukkanása mögött. Egy tíz évvel későbbi jogügylet kapcsán ugyanis több alkalommal újra feltűnik ez a névváltozat.

1466. március 15-én Guthi Ország Mihály nádor meghagyta a szepesi káptalannak, hogy Márkusfalvi Mária György fiát, Ferencet iktassa be bizonyos szepesi birtokokba új adomány címén. Május 1-én a szepesi káptalan erre a parancsra jelentette, hogy amikor a beiktatást meg akarta tenni, két nemes is ellentmondott, mire a feleket megidézte (vö. Dl. 74922, Dl. 74928, IVÁNYI 1917: 65, 66). Az utasítás eredetije sajnos eltűnt, de a szövege át van írva a szepesi káptalan két hitelesített példányban kiállított jelentésébe. Az eredeti híján érdemes a két átírat összevetni. Annak érdekében, hogy e másolatok felfogása közötti különbségek láthatóvá váljanak, Szalóba mellett három másik birtok — Závada, Toplica és Goldbach — nevének adatait is kiemelem belőlük.

Az első oszlopban a Dl. 74922-es, a másodikban a Dl. 74928-as szám alatti átírat példány adatai szerepelnek. Ezekben belül az első oszlop az átírt, azaz a nádori parancs szövegében előforduló névalakokat tartalmazza, a második pedig a káptalani jelentés szövegében lévőket.

---

az [sz] és [z] jelölésére szolgált, míg az *s* elsősorban az [s] és a [zs] hangokat takarta, de az *s* inkább jelölhetett [sz]-t, mint a *z* [s]-t (vö. KNIEZSA 1952: 39, 58). A név feltételezhető eredete és továbbélése alapján (GOOŤSOVÁ–CHOMOVÁ–KRŠKO 2014: 455–456) valószínűsíthető lenne a *Zsalóba* olvasat már a középkorra vonatkoztatva is, de az adatok írásmódja ennek némiképpen ellentmond. Mivel a középkor és a 19. század közötti időszakból nincsenek adataim a névről, s így a fejlődését nem tudom folyamatában végigkísérni, ezért e kérdésben most nem foglalok állást, hanem a *Szalóba* ~ *Zsalóba* kettősségét elviekben végig fenntartva írásomban a szakirodalomban elterjedt *Szalóba* olvasatot alkalmazom. Ugyanakkor e hangjelölési bizonytalanság utalhat arra is, hogy e név hangzó formája a középkori írnokok számára sem volt mindig egyértelmű. Ez pedig előrevetíti a vele kapcsolatos egyéb problémákat is.

Dl. 74922	
1466/1466 (Guthi Ország Mihály/ Szepesi káptalan)	1466 (Szepesi káptalan)
<i>Zawoda</i>	<i>Zawoda</i>
<i>Saloka ~ Zaloka</i>	<i>Saloka</i>
<i>Tho[pli]cza ~ Thopp[lic]za</i>	<i>Thopplica</i>
<i>Golbach</i>	<i>Goltpach</i>

Dl. 74928	
1466/1466 (Guthi Ország Mihály/ Szepesi káptalan)	1466 (Szepesi káptalan)
<i>Zauida ~ Zawoda</i>	<i>Zawoda</i>
<i>Saloka</i>	<i>Saloka</i>
<i>Theffycza ~ Thoffyca</i>	<i>Thoplica</i>
<i>Golbach</i>	<i>Geltpach</i>

A két átiratot összehasonlítva föltűnik, hogy a saját szövegezésű részben lényeges eltérések nincsenek, s nem is nagyon lehettek, hiszen vélhetően azonos fogalmazványról készültek. Ez alapján viszont az átirrt részek különbözősége utalhat arra, hogy a Dl. 74922-es változat egyértelműen javítja a romlott névalakokat, míg a Dl. 74928 viszont az átirrt részben jóval hübbnek tűnik az eredetihez, különben semmi nem indokolná a nádor okleveléből átirrt formák különbözőségét.²⁴

A kérdéses névre visszatérve: az oklevelek *b*-t és *k*-t tartalmazó más latin és népnyelvű szavainak az írásmódját is alaposan megvizsgálva világosan kiderül, hogy mind a mandátum szövegének átiratában, mind a káptalan saját fogalmazású részében a nevet mindkét példányban minden említésekor *Szalóká*-nak kell olvasni. S annak ellenére, hogy a Dl. 74922-es számú dokumentum más helyeken javítja az átmásolt irat hibáit, ebben az esetben mindkét oklevélrészben szintén a téves *Szalóká*-t tartalmazza. Erre a legkézenfekvőbb magyarázat az lehet, hogy már a fogalmazvány is ezt a formát tartalmazta. Mivel a jelentés szövegében összesen háromszor kerül elő ez a név — kétszer az átirrt s egyszer a saját részben —, nem tartom valószínűnek, hogy mindenhol alkalmi hibázásról lett volna szó, hiszen akkor az írnokoknak oklevelenként háromszor kellett volna hibáznuk. Sokkal inkább arról lehet szó, hogy mind az utasítás, mind a fogalmazvány hibája javítatlanul maradt a végleges változat mindkét hitelesített példányában.²⁵

Az előző két pontban látottakkal ellentétben e birtok nevének a kapcsán felmerülhet tehát a gyanúja annak is, hogy a helyi káptalanban dolgozók sem ismerték jól ezt a nevet. A *Szalóba Szalóká*-ra való rontása a két betű hasonlósága miatt

²⁴ IVÁNYI BÉLA a Máriássy család levéltárát publikáló 1917-ben megjelent munkájában ennek az oklevélnek a kapcsán úgy fogalmaz, mintha ő ennek a parancsnak még látta volna az eredetijét is, s nem átiratból közölné, viszont a hivatkozott levéltári szám alatt ma már csak a szepesi káptalan által átirrt változat szerepel (Dl. 74928). Ugyanakkor az általa közölt adatok nagy hasonlóságot mutatnak a Dl. 74928-as oklevél átirrt részének az adataival (*Zauida, Saloka, Theffyca, Golbach*). Ez — ha IVÁNYI valóban az eredeti iratot olvasta — megerősíti azt a feltevést, hogy az említett példány valóban hűen másolta a parancs szövegét (vö. 1917: 65).

²⁵ A hasonló írásmód ellenére magam nem mernék állást foglalni abban a kérdésben, hogy egy kéz munkája-e a két oklevél, ám az eredeti mandátum átírásának eltérő módozata akár azt is mutathatja, hogy más volt a két oklevél lejegyzője.

ráadásul az oklevél megpecsételése előtti ellenőrzés során is észrevétlen maradt. A két névforma különbségének hangtani jellegére való tekintettel ugyanis nem tartom valószínűnek, hogy ezt az eltérést különben ne tekintették volna már relevánsnak.

Az íráshibából fakadó tévesztésre vonatkozó elképzelésem alátámasztásaként érdemes megnézni az ügy folytatásaként keletkezett okleveleket is. 1466. október 8-án a nádor a feleket elmarasztalta, mert nem jelentek meg a határidőre, majd 1467. július 21-én a szepesi káptalan végül átmenetileg lezárta az ügyet. A két irat adatai a következők:

DI. 74923 — 1466-09-08 (Guthi Ország Mihály)	DI. 74925 — 1467-07-21 (Szepesi káptalan)
<i>Zauida</i>	<i>Zawada</i>
<i>Saloka</i>	<i>Zaloba</i>
<i>Thessycza</i>	<i>Topplicza</i>
<i>Goloath</i>	<i>Golbah</i>

A két eredeti formájában fennmaradt dokumentum összevetéséből már világosan kiderül, hogy a nádori irat továbbra is téves, ám a helyi káptalan már lényegében a valóságnak megfelelő formákat használta. Nem kizárt, hogy ez részben annak is lehetett köszönhető, hogy ez esetben már nem átírásról van szó, hanem végig saját fogalmazásról. S ha összevetjük Ország Mihály levelét a csak átírásban fennmaradt korábbi utasításának DI. 74928-as szám alatti átírásával, akkor láthatjuk, hogy a márciusi oklevélben a nevek szintén romlott formában lehettek írva, hiszen a DI. 74928-as átírat vonatkozó része — amit az előzőekben a hívebb másolatnak tartottam — többé-kevésbé hasonló írású neveket tükröz.

A név továbbélésével kapcsolatban elmondható, hogy a későbbiekben már kizárólag csak *Szalóba* formában fordul elő mind helyi, mind egyéb helyeken készült iratokban (vö. DI. 74926, DI. 74932, DI. 74933, DI. 74937, DI. 74944). S noha a birtok ma már nem létezik, a nevét ma is hasonló alakban őrzi egy a mai Závadka és Hnilčik települések között található *Žaloba* nevű hegy és patak (vö. *Žaloba*, HFK.; *Žaloba*, VKÚ.; valamint FEKETE NAGY 1934: 108, GOÓTŠOVÁ–CHOMOVÁ–KRŠKO 2014: 455–456).

Végezetül Szalóba birtok nevének filológiai kérdései kapcsán talán érdemes megjegyezni, hogy a betűinek a rendje 1472-ben is megréfál egy írnot: *Zabola* [ɔ: *Zaloba*] (DI. 74944). Erről az adatról egészen biztosan kijelenthető, hogy íráshiba eredménye, azaz egyszerű betűfelcserélésről van szó, amit ismét két hasonló betű idézhetett elő.

Úgy tűnik tehát, nem tévedünk nagyot, ha a *Szalóka* alak megjelenése mögött egyszerű betűhibát feltételezünk. Ország Mihály nádor két vizsgált oklevelének romlott formái ugyanis valószínűsítik, hogy a *Szalóka* névváltozat létrehozása mögött csak nagyon mellékes körülményként lehet más hasonló nevek analógiás

hatását feltételezni. A *Szalóka* névszerűsége ugyan okozhatott volna ilyen hibát a helyet nem ismerő oklevélíró munkájában, ám az oklevelekben feltűnő egyéb, alkalmanként a felismerhetetlenségig romlott névalakok inkább utalnak arra, hogy a hibázás mögött pusztán az ismeretlen nevek valamilyen írásbeli előzmény alapján történő félreolvasása áll. Feltételezésem szerint tehát a birtoknak a többszöri adatolás ellenére sem létezett a hétköznapi használatban *Szalóka* változata, azt csak az oklevélírók sorozatos tévedése hozta létre.

A következő két esetben a problémás névalakok magyarázataként a rontás, illetve a rontás javítása mellett már annak a lehetősége is felmerülhet, hogy vagy a helyi, vagy az országos hatóság névhasználata valamiféle egységesítő törekvést is tükröz.

4.4. Zsdjár ~ Sár

A Betlenfalva határában lévő Zsdjár majorra vonatkozóan a Mohács előtti időszakból a következő adatok maradtak ránk:

1409: *Styar* (Dl. 63731); 1425/1425: *Sar*, illetve 1425: *Sar* (Dl. 11655);
1519: *Schaar*, a hátoldalra írt feljegyzésben 1519: *Sgyar* (Df. 262881);
az előző oklevél átiratában 1519/1519: *Sgyar*, illetve 1519: *Sgyar* (Dl. 63890); 1519: *Sgyar* (Dl. 23268).

Ha ezeket az adatokat pusztán egymás mellé illesztjük, akkor úgy tűnik, hogy a területnek párhuzamosan *Sár* és *Zsdjár* elnevezése is létezett a korszakban. A két névforma nyelvi sajátosságai alapján adódna az a feltételezés is, hogy a kettőség mögött egy szláv–magyar névpár sejthető. Az adatok alaposabb elemzésével sem zárható ki természetesen, hogy valóban erről van szó, ugyanakkor ebben az esetben sem haszontalan alaposabban megvizsgálni az egyes névformákat tartalmazó oklevelek keletkezési körülményeit.

A probléma megvilágítása érdekében szerencsésnek tartom a név történetének vizsgálatát II. Lajos király szepesi káptalannak kiküldött 1519-es mandátuma, illetve annak átirata fényében kezdeni. Szerencsés körülmény, hogy ez a parancs a szepesi káptalan levéltárában eredeti formájában is ránk maradt. A szöveg *Zsdjár* prédiomot kétszer említi, mindkétszer *Schaar* formában (Df. 262881). Viszont az ugyanerre az iratra felvezetett fogalmazványban, valamint a fogalmazvány alapján készült végleges káptalani jelentésben már végig *Sgyar* formában szerepel a hely neve (vö. Df. 262881, Dl. 63890). Külön figyelmet érdemel, hogy ez esetben nemcsak a jelentést tartalmazó szövegrészben találjuk ezt az írásmódot, hanem a mandátumot átiró részben is, ahol az eredeti oklevél egyébként egyértelműen és jól olvashatóan a *Schaar* alakokat tartalmazta. Úgy tűnik tehát, hogy a helyi hiteleshely műhelyében a királyi parancsban található névalakot valamilyen okból kifolyólag tudatosan megváltoztatták. Azt, hogy a 16. század elején a szepesi káptalan gyakorlatában ezt a nevet egyébként is *Zsgyár* formában használhatták,

megerősíti egy ugyanebben az évben a szepesi káptalanban keletkezett másik oklevél ugyancsak *Sgyar* írásmódú alakja is (vö. Dl. 23268).

A gondolatmenetnek ezen a pontján az oklevélírói eljárás párhuzamba állítható az előzőekben tárgyalt Szedlicska és részben Leszkovány esetével. Az átíró oklevél javítása ismét csak arra enged következtetni, hogy ezt a birtokot a Szepességben nem nevezték *Sár*-nak, hanem ezt a névváltozatot csak a helyet nem ismerő kancelláriai írnok alkotta meg tévedésből vagy szándékosan. Ennek megfelelően aztán a káptalan ügyet vagy helyet jobban ismerő oklevélírója az átírás során kijavította. A nem túlságosan gazdag adatolású név első általam ismert előfordulása ugyanis szintén a *Zsdjár* forma elsődlegességére utal (1409: *Styar*, Dl. 63731), s ezt erősíti meg a név továbbélése is.²⁶

Az előző oklevélátírat értékelését viszont némiképp más megvilágításba helyezi, hogy a tárgyalt helynek az 1519-es eljárástól függetlenül, azt majd száz évvel megelőzően, 1425-ből is maradt fenn *Sár* olvasatot tükröző adata (vö. Dl. 11655, Zs. 12: 182, 317–318). Szintén egy királyi parancslevélről, illetve az azt magába foglaló káptalani jelentésről van szó. Itt azonban mind a Zsigmond király utasítását átíró részben, mind a káptalan által írt saját részben egyértelműen *Sar* formát találunk.²⁷ Ezt a legkönnyebben viszont mégiscsak úgy lehet magyarázni, hogy a névnek valóban volt ilyen változata is. És ez nyilvánvalóan az 1519-es oklevél *Schaar* adatának megítélését is megváltoztatja. Ugyanakkor érdemes lehet ismét feltenni azt a kérdést, amit Leszkovány település *Leszkóc* adatának hű átírása kapcsán már megfogalmaztam, azaz a királyi parancs és ezáltal az egész jogi eljárás hitelét biztosítandó, s a felelősséget a királyi hatóságra áthárítandó, elképzelhető-e az, hogy a helyi káptalanban annak ellenére ragaszkodtak a *Sár* formához mind az átírt, mind az átíró szövegrészben, hogy az valójában nem is volt használatos a terület megnevezésére. Az előző két település esetének tanulságaival együtt szemlélve a problémát úgy vélem, jóval alaposabban meg kellene vizsgálni a korszakban keletkezett mandátumok és az azokat átíró jelentések névalakjainak viszonyát ahhoz, hogy ebben a kérdésben megalapozottan tudjunk állást foglalni. Ugyanakkor könnyen előfordulhat, hogy ennek ellenére sem találunk komolyabb és általánosabb összefüggéseket, legföljebb egy-egy konkrét helyre és szűkebb időtartamra vonatkozóan.

A magam részéről az adatok statisztikai aránya ellenére mégsem tartom magától értetődőnek, hogy a településnek a helyi névhasználatban általános lett vol-

---

²⁶ A majorság ma már ugyan nem létezik, de neve a Hernád Betlenfalva határában folyó jobb oldali mellékvízének elnevezésében máig megőrződött (vö. *Zdjar*, HKF.; *Ždiar*, VKÚ). A szlovák kataszteri hatóság (ÚGKK) térképe alapján ráadásul ma nemcsak a patak neve *Ždiar*, hanem annak a területnek is, ahol a patak folyik (www.zbgis.skgeodesy.sk/tkgis/default.aspx).

²⁷ Igaz, hogy a királyi mandátum eredetije nem áll már rendelkezésünkre, de talán ebben az esetben nincs okunk kételkedni abban, hogy az átírás alapjául szolgáló utasításban ne a *Sar* alak szerepelt volna.

na a *Sár* megnevezése. Kétségtelen, hogy a hivatali írásbeliségben megjelent, ez egymástól független adatokkal bizonyítható. Ugyanakkor az 1519-es parancs adatának javítása és a név továbbélése azt jelezheti számunkra, hogy a 16. századtól kezdődően mindenképpen a *Zsgyár* lehetett az elsődleges változat. Igaz, ettől a 15. század első felében még élhetett akár a jogi, akár pedig a hétköznapi névhasználatban a *Sár* forma is, aminek létrejötte a *Zsgyár* magyarban szokatlan hangszerkezete miatt magyar nyelvű névpárként esetleg indokolható lenne.²⁸

A birtok *Sar* adatával kapcsolatban esetleg figyelembe lehet venni még azt is, hogy a *Zsgyár* 'égetéssel irtott erdőrészt' jelentésű neveknek egyes szlovák területeken a szabályos *žd' > ž* változás eredményeképpen kialakult *Žár ~ Žiar* alakváltozata is (vö. KNEZSA 1946: 68, 1950: 312). S mivel a Zsigmond-korban az *s* és a *zs* jele is szinte kivétel nélkül az *s* (vö. KNEZSA 1952: 59), felmerülhet az a megoldás is, hogy az 1425-ös *Sar* adat nem *Sár*-ként, hanem *Zsár*-ként olvasható, s mint ilyen nem a *Zsgyár* magyar névváltozataként, hanem egy szláv hangtörténeti változás eredményeképpen létrejött névvariánsként kell rá tekintenünk. A név továbbélése, az 1519-es királyi oklevél *Schaar* alakja, valamint annak a szepesi káptalan által eszközölt javítása talán inkább arra utal, hogy ebben a szepesi névben ez a változás nem következett be, s a *Sar* írásmódú alakokat mégis inkább *Sár*-ként kell olvasnunk.

Összességében azt gondolom, a fenti példákban ismét az oklevelek kiállításában részt vevő írnokok nyelvi lenyomatát láthatjuk megjelenni. De hogy e mögött normatív törekvés, az írnokok egyéni nyelvérzéke, egyszerű tévedés vagy pedig mégis inkább tényleges névhasználat állt, egyértelműen eldönteni nem lehet. Viszont a kérdésselvetés már önmagában ráirányíthatja a figyelmünket olyan összefüggésekre, amelyek az adatok mechanikus feldolgozásából nem derülnének ki. Nem lényegtelen körülmény ugyanis, hogy a *Sár* olvasatú előfordulások soha nem a helyi bürokráciától indultak ki, hanem minden esetben összefüggésbe hozhatók a királyi kancelláriában készült utasításokkal. S noha a helyi káptalan 1425-ös átíratában ez a forma megmaradt, a fenti körülményeket figyelembe véve ez a tény önmagában megnyugtatóan még nem bizonyítja, hogy a névnek valóban volt ilyen formája. Mint ahogy természetesen az 1519-es javítás sem egyértelmű cáfolata mindezeknek.

A *Sár* névvariáns használatának ilyenfajta megoszlása éppen arra is utalhat, hogy a szepesi káptalan ezekben az esetekben nem pusztán csak javítja a nemlétező formát a helyben használatosra. Ennek a birtoknak, valamint a következő alpontban tárgyalt településnév adatolásának kapcsán felmerül ugyanis annak a

---

²⁸ Ha létezett ilyen alak, akkor annak keletkezése nem szabályos változasként, hanem valamiféle helyettesítésként lenne értelmezhető, ugyanis a *Zsgyár*, vagy az egyes adatokban olvasható *Styár* szókezdő mássalhangzó-kapcsolatának az efféle megszűnése kivételes lenne (vö. KENYHERCZ 2013b: 66–70, KESZLER 1969: 41–46). Ugyanakkor a [zs]+[gy], illetve a [s]+[ty] hangkapcsolat ritkasága miatt e kérdésben biztosat mégsem lehet állítani.

gyanúja, hogy a nyelvi valóság adott esetben jóval összetettebb lehetett annál, mint amit e tekintetben a káptalan oklevelei tükröznek. Azaz az okleveles adatok egységesítése, ha úgy tetszik, a nyelvi valóság bizonyos fokú torzítása nemcsak a helyet nem ismerő oklevélírók esetében tételezhető fel, hanem ebben az összefüggésben még inkább jellemezheti egy olyan hivatal gyakorlatát, amelyik rendszeresen eljár az adott birtokok és birtokosok ügyében. További kutatásokra lenne szükség ahhoz, hogy ezt a szepesi káptalan 15–16. századi működésében valóban igazolni is tudjuk, ugyanakkor a korabeli nyelvi viszonyok ismeretének hiányosságai, amelyek éppen az okleveles gyakorlat efféle feltételezett eljárásainak következtében állnak elő, ezt a munkát nagyon bizonytalanná tennék (vö. HOFFMANN 2007: 96). Ennek szemléltetésre, s az előzőekben elmondottak más oldalú megvilágítására végezetül vizsgáljuk meg a *Grancs* helynév 15. századi említéseit!

4.5. Grancs ~ Garancs

A Szepesváraljától délkeletre fekvő Grancs település első adata egy 1344-es keletű oklevélből származik *Granch* formában (Dl. 39661). A hely nevének gazdag adatolásából világosan kiderül, hogy elsődlegesen és döntően a későbbiekben is *Grancs* volt a neve, ugyanakkor a 15. században többször előfordul a *Garancs* megnevezése is. Ha pusztán csak az adatokat tekintjük, akkor ezt a kettősséget valamiféle ingadozásként, a név hangszerkezeti szempontból különböző két változatának egymás mellett éléseként is értelmezhetnénk, ami mássalhangzó-torló-dással kezdődő neveket érintő általános tendencia kapcsán egyáltalán nem lenne szokatlan jelenség (vö: BÁRCZI 1958: 9, KENYHERCZ 2013b: 28, 80). Ugyanakkor az oklevelekből és egyéb forrásokból világosan kiderül, hogy a későbbiekben is *Grancs* maradt a település elsődleges névváltozata (vö. KENYHERCZ 2014b: 235, 2015: 194). Nem érdemes azonban itt lezárni a gondolatmenetet. A *Garancs* formát tükröző adatok alaposabb vizsgálata, azt hiszem, mind e név történetére, mind pedig az okleveles gyakorlatra vonatkozóan egyaránt tanulságos lehet.

1479-ben a helynév egy személyt jelölő szerkezetben Nicolaus Gebel de *Garanch* alakban fordult elő (Df. 263863). Ez az adat Bátori István országbíró szepesi káptalanhoz intézett megkereséséből származik, amely eredetiben is fennmaradt a szepesi káptalan levéltárában. A korabeli gyakorlatnak megfelelően a szepesi káptalan ezt az oklevelet az ügy folytatásaként még ugyanebben az évben a jelentésében átmásolta, ám az utasítás átírt változatában a fenti név nem az eredeti szövegnek megfelelően, hanem már megváltoztatva, Nicolaus Gebel de *Granch* (Dl. 63866) formában van lejegyezve. A fentebb ismertetett esetekhez hasonlóan itt is azt tapasztaljuk tehát, hogy a káptalan jegyzője vagy írnoka valamilyen megfontolásból javította a hozzá címzett mandátum névalakját. Mielőtt azonban az országbíró névhasználatát egyszerű tévedésnek bélyegeznénk, érdemes a kérdést tovább vizsgálni.

Bizonyos szempontból ugyanis fontossá válik, hogy az említett oklevelekben arról a Göből Miklósról van szó, aki Grancsra való Mátyás lányának, Ilonának volt a férje. Véleményem szerint ez azért lehet lényeges körülmény, mert Grancs település okleveles adatai között mindig csak az említett Mátyásnak, illetve halála után az örököseinek az említésekor fordul elő a *Garancs* névváltozat, minden más esetben *Grancs* formában említik.

Az oklevelekből tudjuk, hogy Grancs-i Mátyás királyi emberként a 15. század első harmadában gyakran vett részt a szepesi káptalan által lefolytatott eljárásokban, s ezzel összefüggésben megyei szinten is közismert és tekintéllyel bíró személy volt, így a nevét elég sok oklevélben megtaláljuk:²⁹

1407/1407: *Granch* (Dl. 60532, Zsigmond király/Szepesi káptalan); 1407: *Granch* (Dl. 60532, Szepesi káptalan); 1413: *Granch* (Dl. 60570, Szepesi káptalan); 1415/1415: *Granch* (Dl. 63742, Zsigmond király/Szepesi káptalan); 1415: *Granch* (Dl. 60591, Szepesi káptalan); 1416/1416: *Granch* (Dl. 10417, Zsigmond király/Szepesi káptalan); 1416: *Granch* (Dl. 10417, Szepesi káptalan); 1416/1416: *Granch* (Dl. 83584, Zsigmond király/Szepesi káptalan); 1418/1418: *Granch* (Dl. 60613, Zsigmond király/Szepesi káptalan); 1419: *Granch* (Df. 263824, Perényi Péter országbíró); 1422/1422: **Garanch** (Dl. 60639, Zsigmond király/Szepesi káptalan); 1422: **Garanch** (Dl. 60639, Szepesi káptalan); 1422/1423/Más.: *Grancs* (Df. 286328, Zsigmond király/Jászói konvent); 1423: **Garanch** (Dl. 83615, Zsigmond király), de a hátlapon: **Grancz** (Dl. 83615, Szepesi káptalan); 1423/1423: *Granch* (Dl. 83613, Zsigmond király/Szepesi káptalan); 1423: *Granch* (Dl. 60646, Szepesi lándzsásszék); 1424: *Granch* (Dl. 39638, Szepesi káptalan); 1424: *Granch* (Dl. 60655, Szepesi káptalan); 1424: *Granch* (Dl. 60655, Szepesi káptalan); 1429: de *Granch* (Dl. 60686, Szepesi lándzsásszék); 1434: *Grancz* (Dl. 60720, Szepes megye); 1442: *Granch* (Dl. 39739/Dl. 60762, Szepesi káptalan); 1444: *Granch* (Dl. 39746, Szepesi káptalan); 1471: *Grancz* (Dl. 60822, Szepesi káptalan); 1479: **Garanch** (Df. 263863, Bátori István országbíró), de ennek átiratában: 1479/1479: *Granch* (Dl. 63866, Bátori István országbíró/Szepesi káptalan); 1486: **Garanch** (Dl. 39787, Szepesi lándzsásszék).

A fenti adatsorból a következő megállapításokat fogalmazhatjuk meg: 1. a szepesi káptalanban készült eredeti, átirást nem tartalmazó oklevelekben kizárólag a *Grancs* névváltozat adatható. 2. Zsigmondnak egyetlen olyan eredetiben megmaradt parancsa ismert, amiben Grancsra való Mátyás neve szerepel, mégpedig *Mathyas de Garanch* formában. Ám a névalak megítélése szempontjából

---

²⁹ Az áttekinthetőség érdekében az adatokból a személynévi részt elhagyom, de mindegyik említés Mátyásra vagy a halála után az ő megnevezésével azonosított örökösire vonatkozik. Zárójelben jelzem az adatot tartalmazó oklevél kiadóját, átirat esetén pedig az átiróját is. Az egyszerűség kedvéért a *Garancs*-formát tükröző iratokat külön kiemeltem.

lényeges körülmény az is, hogy az eljárás során a szepesi káptalannak ugyanezen oklevél hátlapjára felvezetett egykorú feljegyzésében a név már *Mathyas de Grancz* alakban fordul elő (Dl. 83615). 3. Egy kivétellel minden olyan mandátumban, ami Zsigmond királytól származik, de eredetiben nem maradt meg, s így a szövegét csak a szepesi káptalan átíratából ismerjük, szintén a *Grancs* forma olvasható. A kivételnek tekinthető 1422-re datált Dl. 60639-es szám alatti irat mind a mandátumot átíró részben, mind a káptalan saját átírásában *Mathias de Garanch*-ként említi a kijelölt királyi embert (lásd erről alább bővebben is). 4. Az egyéb helyeken keletkezett vagy másolt iratokban is többnyire *Grancs* az említés helynévi része. Ezek közül egyedül egy 1486-os szepesi lándzsásszék által kiadott iratban találunk *Garanch* formát (Dl. 39787).

Világosan látszik tehát, hogy a birtok neve a Mátyás nevét tartalmazó oklevelekben is többnyire *Grancs* formában szerepel. E tekintetben tehát túlzott jelentősége nincs annak, hogy kifejezetten csak az ő személyéhez kapcsolható a hely általam ismert öt *Garancs* adata. Vélhetően tehát nem arról lehetett szó, hogy esetleg Mátyás maga preferálta volna nevének említésekor a település nevének hangszerkezeti szempontból magyarosabb *Garancs* változatát. Ha így lett volna, akkor a szepesi káptalanban keletkezett iratok is minden valószínűség szerint többségükben ezt mutatnák. Az azonban ismét fontos körülmény lehet, hogy a *Garancs*-féle alakok rendre nem a szepesi káptalanban kiállított iratokból származnak, hanem két esetben Zsigmond király, egy esetben az országbíró, egy esetben a szepesi lándzsásszék okleveléből, s csak a Dl. 60639 szám alatti királyi parancsra válaszoló jelentés szövege az, ami a káptalanban készült. Különösen is áruklódó a helyi gyakorlatban használatos névforma megállapításával kapcsolatban Zsigmond 1423-as oklevelének a hátlapján tett feljegyzés névformája (vö. Dl. 83615), valamint az országbíró már tárgyalt 1479-es oklevele alapján készült helyi átírat névhasználat (Df. 263863, Dl. 63866). Ezek alapján a korrekciók alapján akár azt is feltételezhetjük, hogy több olyan iratban, ami a királyi kancelláriában keletkezett, de eredetijében nem, csak a szepesi káptalan átírásában őrződött meg, eredetileg *Garancs* szerepelhetett, csak aztán azt a káptalanban már *Grancs*-ként írták át.

Az 1422-es oklevél viszont külön szót érdemel. Mint már utaltam rá, ebben az iratban mind a királyi mandátumot átíró, mind a káptalanban megszóvegezett részben egyaránt a *Garancs* névváltozat szerepel. Azt gondolom, ezzel az irattal kapcsolatban a döntő körülménynek az tekinthető, hogy a jelentést kérő parancs eredetije a királyi kancelláriában készült, azaz a *Garancs* névváltozat használata az oklevélben nem előzmények nélkül merült fel. S az sem tűnik mellékesnek, hogy az átírat 1422-ben kelt. Ennek a későbbi kutatásokban talán lehet jelentősége, hiszen az imént tárgyalt Zsgyár birtokra vonatkozó 1425-ben keletkezett káptalani átíratban is hasonló átírói gyakorlatot figyelhettünk meg: mintha a káptalan jegyzője vagy írnoke ebben az időben a mandátum névhasználatához igazította

volna a jelentés saját szövegezésű részének névhasználatát is. Ennek a háttérben meglátásom szerint a királyi parancs tekintélyén, a felelősség háritásán stb. túl az is állhatott, hogy az oklevél elkészítésekor ez a különbség ismét nem tűnt a jogbiztosítás szempontjából aggályosnak, azaz mintha a *Grancs* és a *Garancs* formákat érvényes változatoknak tekintették volna. De mielőtt két oklevélből az 1420-as évek elejének szepesi káptalanjában zajló munkával kapcsolatban megszemenő következtetéseket vonnánk le, látnunk kell azt is, hogy ugyanebben az időben ennek éppen ellenkező gyakorlata is megfigyelhető (vö. *Grancs* vonatkozó adatait). Ezek alapján azt gondolom, érdemes óvatosabban fogalmazni, s néhány egybevágó adat alapján nem szabad túlságosan általánosító következtetésekre jutni az oklevélírási gyakorlat egészével kapcsolatban.

A Szepességben, de nem a káptalan műhelyében keletkezett iratok közül kiemelhető a szepesi lándzsásszék 1486-os oklevele, amiben a — helyi ügyek feltételezhető ismerete ellenére — a királyi kancellária névhasználatától függetlenül szintén a *Garancs* szerepel (Dl. 39787). Erre a magától értetődő válasz — mindenféle normatív törekvések figyelembevételével együtt is — talán az, hogy valóban használták ebben a formában is a település nevét a 15. században.

Az elmondottak alapján azonban nem tartom túlzó megállapításnak azt, hogy a helyi névhasználatot — legalábbis a jogi írásbeliség kontextusában — döntően mégis a *Grancs* névvariáns jellemezte. És talán az is megkockáztatható, hogy a királyi kancelláriában ezt a nevet inkább *Garancs* formában tartották számon. Nincs ugyanis egyetlen olyan eredeti irat sem, amelyik Zsigmond király kancelláriájában készült volna, és *Grancs* formában azonosította volna a megbízott személyt.³⁰ Ezért lehet talán jelentősége annak, hogy miért éppen *Grancsra* való Mátyáshoz köthető a *Garancs* névváltozatnak a felbukkanása. Országos viszonylatban ugyanis szinte kizárólag az ő említése révén volt ez a szepesi név használatban. S mivel a káptalan még az ő említésekor is a *Grancs* változatot használta, meglátásom szerint a helyi viszonyok között a településnév is elsődlegesen ebben a formában volt ismert.

Abban a kérdésben tehát, hogy a 15. században fonológiai variánsként létezett-e egymás mellett a *Grancs* és *Garancs* név a Szepességben, a hangsúlyt én a hivatalos írásbeliség esetleges normatív törekvéseinek az irányába tolnám el. Egyáltalán nem kizárt, sőt a névalak hangszerkezeti felépítését nézve könnyen elképzelhető, hogy bizonyos körű használata lehetett a szókezdő mássalhangzó-torlódást megszüntető *Garancs*-nak is, ám ha az írásbeliségben olykor mégis megjelent, akkor az az adatok tanúsága alapján elsősorban kancelláriai hatásra történhetett. Ismét hangsúlyozni kell azonban, hogy a sztenderdizáló törekvés a szepesi

---

³⁰ Legalábbis egy időben: mivel a fennmaradt iratok alapján Mátyás legalább 16 éven keresztül látott el feladatokat királyi megbízásból, megalapozatlan lenne teljesen egységes eljárásokat feltételezni a kancellária részéről is. Ezt a kérdést az eredeti mandátumok hiányában egyébként teljes bizonyossággal nem tudjuk eldönteni.

káptalan részéről is ugyanígy feltételezhető. Azaz még ha valóban a *Grancs* is volt az uralkodó névforma a nem írásbeli használatban is, azt az egyöntetűséget, amit az adatokból látunk, a szepesi káptalan munkájának tudatos vagy tudattalan egységesítő hatása tovább erősíthette. Ennek megfelelően pedig az már korántsem annyira biztos, hogy ebben a korrelációban az adatok eloszlása a valós névhasználat megismerésével kapcsolatos törekvéseink szempontjából valóban a helyes arányt tükrözik.

5. Összegzés

A felidézett példák csak egy-egy kiragadott esetet mutatnak be az évszázadok alatt egyre inkább tömegessé váló oklevélátírás gyakorlatából. Ennek megfelelően szükségesnek tartom hangsúlyozni, hogy az efféle dolgokban az általánosítás éppen úgy torzításhoz vezethet, mintha egyáltalán nem vennénk tudomást az oklevélátíratok keletkezésének körülményeiről. A tanulmányban bemutatott példák — noha egyetlen hiteleshely működésére vonatkozóan vizsgáltam csak az átíratok sajátosságait — bizonyos részleteikben ellentmondanak egymásnak. De még ha egy-egy helyen adott időben kimutathatók is lennének bizonyos mintázatok, ugyanolyan valószínűséggel számos ellenpéldát is lehetne találni rájuk. Ahogyan a tárgyalt esetekben találtunk is. Viszont bonyolultabb ügyek megítélésakor mégis érdemes lehet számba venni az átírási gyakorlat azon vonatkozásait, hogy hol és mikor készült az átírat. Nem feltétlenül azért, mert ezek nélkül nem lehetne a nagyobb ívű hang- vagy névtörténeti tendenciák feltárásakor — például pusztán statisztikai alapon — a romlott vagy egyedi alakokat figyelmen kívül hagyni, hanem azért, mert vizsgálatuk által az oklevélírói gyakorlat nyelvtörténeti kutatások szempontjából is jelentőséggel bíró vonatkozásait a mostaninál alaposabb is megismerhetnénk. És ha ennek révén a középkori jogi írásbeliség mögött meghúzódó normatív törekvésekre fényt tudnánk deríteni, az az eredeti oklevelek tanulmányozása során is járna némi haszonnal.

Irodalom

- A. = *Anjoukori okmánytár I–VI*. Szerk. NAGY IMRE. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1878–1891. *VII*. Szerk. TASNÁDI NAGY GYULA. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1920.
- AOKl. = *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res hungaricas tempore regum andegavensium illustranta I–*. Szerk. KRISTÓ GYULA. Budapest–Szeged, Csongrád Megyei Levéltár–Szegedi Középkorász Műhely, 1990–. 27. Szerk. PITI FERENC. Budapest–Szeged, 2007.
- BÁRCZI GÉZA 1958. *Magyar hangtörténet*. Második, bővített kiadás. Budapest, Tankönyvkiadó.
- BÓNIS GYÖRGY 1964. A közhitelesség szervei Magyarországon és a magyar hiteleshelyi levéltárak. *Levéltári Szemle 14*: 118–142.

- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ 1890–1913. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–III., V.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Dl. = Diplomatikai Levéltár. Magyar Országos Levéltár, Mohács előtti gyűjtemény.
- Df. = Diplomatikai Fényképgyűjtemény. Magyar Országos Levéltár, Mohács előtti gyűjtemény.
- ECKHART FERENC 1914/2012. *Hiteleshelyek a középkori Magyarországon. Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter.* Budapest, Magyar Országos Közjegyzői Kamara.
- EKF. = *Az első katonai felmérés.* A Magyar Királyság teljes területe 965 nagyfelbontású színes térképszelvényen. 1782–1785. DVD. Budapest, Arcanum Adatbázis Kft., 2004.
- ENGEL PÁL 2001. *Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről.* CD-ROM. Budapest.
- ÉGETŐ MELINDA 1980. A középkori szőlőművelésünk kérdéséhez. *Ethnographia* 91: 53–78.
- ÉGETŐ MELINDA 2001. Szőlőművelés és borászat. In: PALÁDI-KOVÁCS ATTILA főszerk. *Magyar Néprajz II. Gazdálkodás.* Budapest, Akadémiai Kiadó. 527–595.
- ÉRSZEGI GÉZA 2009. Történeti segédtudományok. In: KÖRMENDY LAJOS szerk. *Levéltári kézikönyv.* Budapest, Osiris Kiadó. 25–84.
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch Ungarischen I–II.* Főszerk. BENKŐ LORÁND. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1993–1995.
- FEKETE NAGY ANTAL 1930. A Petróczy levéltár középkori oklevelei: első közlemény. *Levéltári Közlemények* 8/3–4: 190–264.
- FEKETE NAGY ANTAL 1934. *A Szepesség területi és társadalmi kialakulása.* Budapest.
- FEKETE NAGY ANTAL 1941. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában IV. Trencsén vármegye.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- FNESz. = KISS LAJOS 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II.* Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- GOÓTŠOVÁ, ANDREA–CHOMOVÁ, ALEXANDRA–KRŠKO, JAROMÍR 2014. *Hydronymia slovenskej časti povodia Hornádu.* Banská Bystrica, Belianum.
- HKF. = *Harmadik katonai felmérés.* 1869–1887, a Magyar Szent Korona Országai 1:25.000. DVD. Budapest, Arcanum Adatbázis Kft., 2007.
- HOFFMANN ISTVÁN 2004. Az oklevelek helynévi szórványainak nyelvi hátteréről. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 1: 9–61.
- HOFFMANN ISTVÁN 2007. *A Tihanyi Alapítólevél mint helynévtörténeti forrás. A régi magyar helynevek vizsgálatának alapkérdései.* Kézirat. Akadémiai doktori értekezés. Debrecen.
- IVÁNYI BÉLA 1917. *A márkusfalvi Máriássy család levéltára 1243–1803. I.* Lőcse.
- JAKUBOVICH EMIL–PAIS DEZSŐ 1929. *Ó-magyar olvasókönyv.* Pécs, Danubia.
- KENYHERCZ RÓBERT 2013a. A középkori oklevelek hangtörténeti forrásértékének kérdéséhez. *Magyar Nyelvjárások* 51: 59–72.

- KENYHERCZ RÓBERT 2013b. *A szókezdő mássalhangzó-torlódások az ómagyar korban. A helynevek hangtörténeti forrásértéke.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 28. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- KENYHERCZ RÓBERT 2014a. A szláv helynévformánsok kölcsönzéséről. Az *-óc* végű helynevek a magyarban. *Nyelvtudományi Közlemények 110*: 205–226.
- KENYHERCZ RÓBERT 2014b. Helynévi adatok Szepes vármegye dikális összeírásából. *Magyar Nyelvjárások 52*: 229–248.
- KENYHERCZ RÓBERT 2015. Az *Urbaria et conscriptiones* című gyűjtemény Szepes vármegyére vonatkozó településnévi adatai. *Magyar Nyelvjárások 53*: 188–210.
- KESZLER BORBÁLA 1969. *A szókezdő mássalhangzó-torlódások feloldása korai jövevényszavainkban.* Nyelvtudományi Értekezések 63. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KMHsz. = HOFFMANN ISTVÁN szerk. 2005. *Korai magyar helynévszótár 1000–1350. I. Abaúj–Csongrád vármegye.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 10. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- KNIEZSA ISTVÁN 1928–1929. A magyar helyesírás a tatárjárásig. *Magyar Nyelv 24*: 188–197, 257–265, 318–327; 25: 27–34.
- KNIEZSA ISTVÁN 1943. Az Ecsedi-láp környékének szláv eredetű helynevei. *Magyar Népryelv 4*: 196–232.
- KNIEZSA ISTVÁN 1946. Vészverés. *Magyar Nyelv 42*: 37–69.
- KNIEZSA ISTVÁN 1950. Rözse. *Magyar Nyelv 46*: 309–314.
- KNIEZSA ISTVÁN 1952. *Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KROPILÁK, MIROSLAV szerk. 1977. *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II.* Bratislava, VEDA.
- LABANC, PETER 2015. Niekol'ko poznámok a postrehov k hydronymii hornádu na Spiši. In: IVAN CHALUPECKÝ szerk. *Z Minulosti Spiša 23. Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči.* Levoča, Spišský dejepisný spolok. 231–244.
- Lipszky = LIPSZKY JÁNOS, Mappa generalis regni Hungariae. 1804–1808. In: LIPSZKY JÁNOS, *A Magyar Királyság és társországai térképe és névtára. 1804–1810.* DVD. Budapest, Arcanum Adatbázis Kft., 2005.
- MAKSAY FERENC 1990. *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén.* Magyar Országos Levéltár kiadványai 2. Forráskiadványok 16. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- OKISz. = SZAMOTA ISTVÁN–ZOLNAI GYULA 1902–1906. *Magyar oklevél-szótár. Pótlék a Magyar Nyelvtörténeti Szótárhoz.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- RegArp. = *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke 1–2/1.* Szerk. SZENTPÉTERY IMRE. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1923–1943. 2/2–3., 2/4. Szerk. SZENTPÉTERY IMRE–BORSA IVÁN. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1961–1987.
- ŠMILAUER, VLADIMÍR 1932. *Vodopis Sterého Slovenska.* Praha–Bratislava, Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě.
- SOLYMOSSI LÁSZLÓ 2001. Oklevéltan. In: BERTÉNYI IVÁN szerk. *A történelem segédtudományai.* Budapest, Osiris Kiadó. 153–168.

- ŠTEVÍK, MIROSLAV 2007. Prehľad vývinu osídlenia a verejnej správy stredovekého Spiša. *Zeszyty sądecko-spiskie* 2: 10–35.
- SZAMOTA ISTVÁN 1895. A tihanyi apátság 1055-iki alapítólevele mint a magyar nyelv legrégebbi hiteles és egykorú emléke. *Nyelvtudományi Közlemények* 25/2: 129–165.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2010a. Helynevek beillesztése korai latin nyelvű okleveleink szövegébe. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5: 33–45.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2010b. A nyelvi kölcsönhatás nyomai korai ómagyar okleveleinkben. In: É. KISS KATALIN–HEGEDŰS ATTILA szerk. *Nyelvelmélet és kontaktológia*. Piliscsaba, PPKE BTK Elméleti Nyelvészeti Tanszék, Magyar Nyelvészeti Tanszék. 71–86.
- SZENTPÉTERY IMRE 1930/1995. *Magyar oklevéltan*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat. Reprint kiadás: Budapest, Hatágú Síp Alapítvány.
- SZENTPÉTERY IMRE 1942. A középkori oklevélátiratok hibáinak elemzése. In: *Emlékkönyv Melich János 70. születésnapjára*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság. 401–423.
- SZENTPÉTERY IMRE–ZSOLDOS ATTILA 2008. *Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és a királynék okleveleinek kritikai jegyzéke*. Budapest, Magyar Országos Levéltár–MTA Történettudományi Intézete.
- SZOVÁK KORNÉL 1996. A pannonhalmi konvent hiteleshelyi működésének kezdetei. 1244–1387. In: TAKÁCS IMRE szerk. *Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve*. 1. kötet. Pannonhalma, Pannonhalmi Főapátság. 422–462.
- SZŐKE MELINDA 2012. Interpolált oklevelek és a magyar nyelvtörténet. In: KISS P. ATTILA–PITI FERENC–SZABADOS GYÖRGY szerk. *Középkortörténeti tanulmányok 7. A VII. Medieviztikai PhD-konferencia (Szeged, 2011. június 1–3.) előadásai*. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely. 23–30.
- SZŐKE MELINDA 2013a. A 11. századi interpolált oklevelek mint a magyar nyelvtörténet forrásai. *Magyar Nyelv* 109: 68–77.
- SZŐKE MELINDA 2013b. A latin szöveg és helynévi szórvány kapcsolata. Különös tekintettel a garamszentbenedeki apátság alapítólevelének latinizáló helyneveire. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 9: 57–76.
- SZŐKE MELINDA 2015. *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata*. A Magyar Névvarchívum Kiadványai 33. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- TESZ. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III*. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967–1976.
- TÖRÖK MÁRTA 2011. *Az egyházi középírást mobilizálta a Szepesi Káptalanban*. Kézirat. Doktori disszertáció. Budapest.
- Urbaria et conscriptiones*. Budapest, Magyar Országos Levéltár. Magyar kincstári levéltárak. Magyar Kamara Archívuma.
- VKÚ. = *Slovenský raj*. TM 124. 1:50.000. Harmanec, VKÚ., 2003.
- Zs. = *Zsigmondkori oklevéltár I–VII*. Szerk. MÁLYUSZ ELEMÉR. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1951–2001. *VIII–IX*. Szerk. BORSA IVÁN–C. TÓTH NORBERT. Budapest, 2003–2004. *X*. Szerk. C. TÓTH NORBERT. Budapest, 2007. *XI*. Szerk. C. TÓTH NORBERT–NEUMANN TIBOR. Budapest, 2009.